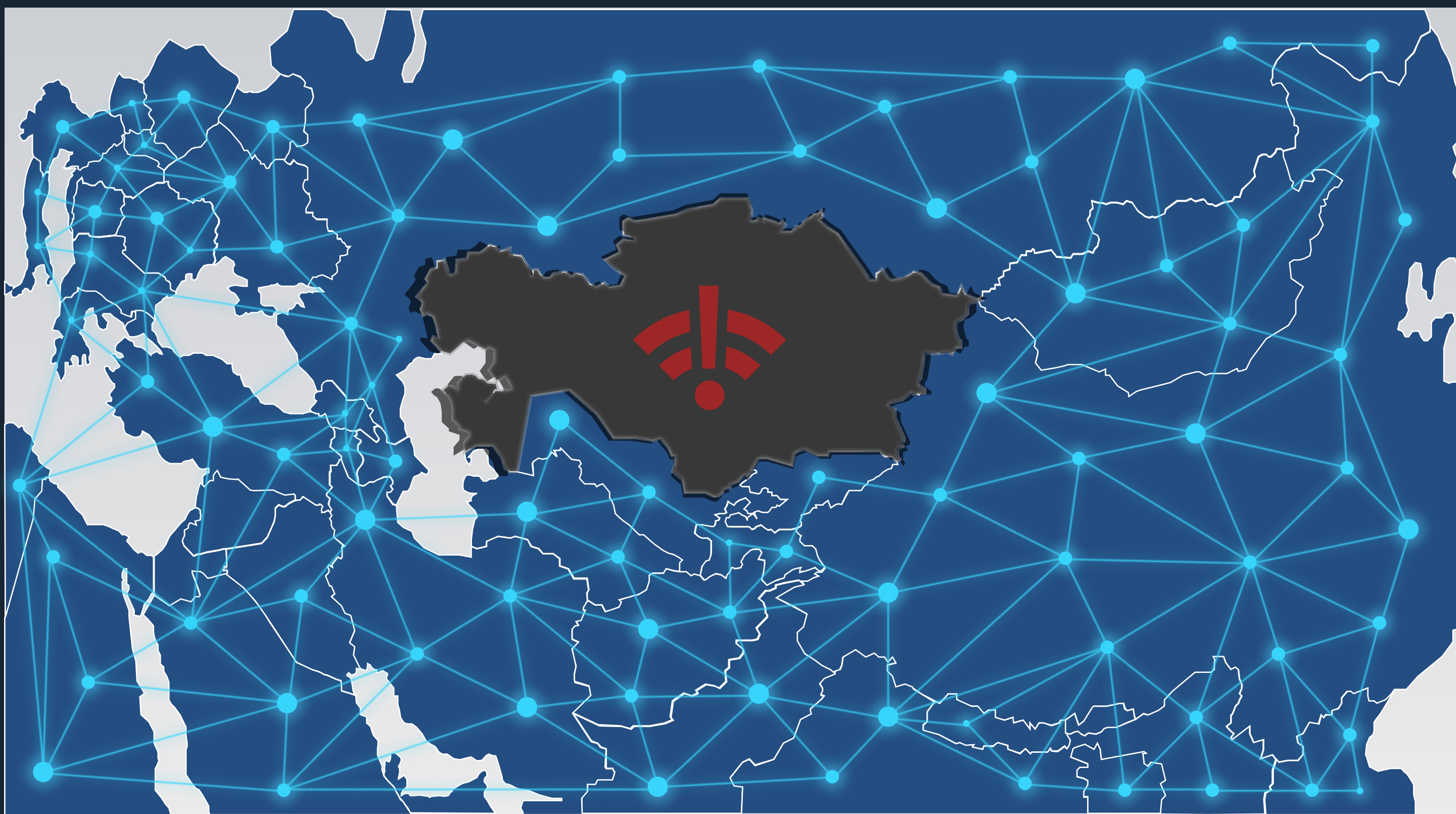

Арнайы есеп

“Qazaqstan Shutdown 2022”

қаңтар айындағы оқиғалар кезінде және одан кейінгі уақытта болған цифрлы құқықтарды шектеу

Бұл құжат «Қазақстанның цифрлы құқықтар мен бостандықтар ландшафты» жобасы аясында дайындалды.

Арнайы есеп

“Qazaqstan Shutdown 2022”

Мазмұны:

Интернет шатдауны.....	3
Онлайн сөз бостандығы	7
Электронды қатысу	9
Ақпаратқа қолжетімділік	12
Цифрлы инклюзия	14
Әділ сотқа құқық	16
Құпиялылық және дербес деректер	18
Қазақстанда ТЖ режимі жағдайында азаматтардың дербес деректерін өңдеудің құқықтық ерекшеліктері	18
Төтенше жағдай кезінде телефондарды тексеру: жеке өмірге қол сұғу немесе қажеттілік шаралары	21
Бизнес, интернет және адам құқықтары	23

2022 жыл Қазақстан үшін қиын басталды. Сұйытылған газ құнының едәуір өсуіне байланысты Қазақстанның батысында наразылықтар басталды, содан кейін олар бүкіл елге таралды. Біраз уақыттан кейін Алматыда және басқа қалаларда қиратулар, тонау және кісі өлтіру орын алды, соғыс ошақтары пайда болды. Бұл өз кезегінде интернетке кіруді бұғаттауға себеп болды.

Интернет адам өмірінің барлық салаларында жұмыс істейтіндіктен, интернетті өшіру қазақстандықтарға, олардың құқықтары мен бостандықтарына қатты әсер етті. Айта кету керек, мемлекет [«Цифрлық Қазақстан»](#) мемлекеттік бағдарламасында айтылған экономика мен мемлекеттік органдар қызметінің барлық салаларын цифрландыруға бағыт алды.

Осы құжатта біз интернетті өшіру және ілеспе оқиғалар адамның цифрлы құқықтарына қалай әсер еткенін талдайтын боламыз. Құжатта танысуға болатын, төменде көрсетілген тоғыз өзекті тақырып бар.

Құжаттың авторлары адам құқықтары саласындағы қазақстандық сарапшылар

Елжан Кабышев

«Digital Paradigm» ҚҚ

Тақырыбы: Интернет
шатдауны

Гүлмира Біржанова

«Құқықтық медиа-орталық» ҚҚ

Тақырыбы: Онлайн сөз
бостандығы

Данила Бектурганов

«Азаматтық сараптама» ҚҚ

Тақырыбы: Электронды
қатысу

Диана Окремова

«Құқықтық медиа-орталық» ҚҚ

Тақырыбы: Ақпаратқа
қолжетімділік

Вениамин Алаев

«Қайрат Иманалиев атындағы
мүгедек адамдардың құқықтары
жөніндегі Комиссия» ҚБ

Тақырыбы: Цифрлы инклюзия

Роман Реймер

ОФ «Еркіндік Қанаты»

Тақырыбы: Әділ сотқа құқық

Руслан Дайырбеков

Руслан Дайырбеков, «Еуразиялық
цифрлы қор» ҚҚ

Тақырыбы: Қазақстанда ТЖ
режимі жағдайында азаматтардың
дербес деректерін өңдеудің
құқықтық ерекшеліктері

Дана Мухамеджанова

КазГЮУ университеті

Тақырыбы: Төтенше жағдай
кезінде телефондарды тексеру:
жеке өмірге қол сұғу немесе
қажеттілік шаралары

Арсен Әубәкіров

«Human Rights
Consulting Group» ҚҚ

Тақырыбы: Бизнес,
интернет және адам
құқықтары

Интернет шатдауны

Мақала авторы

Елжан Кабышев

«Digital Paradigm» ҚҚ

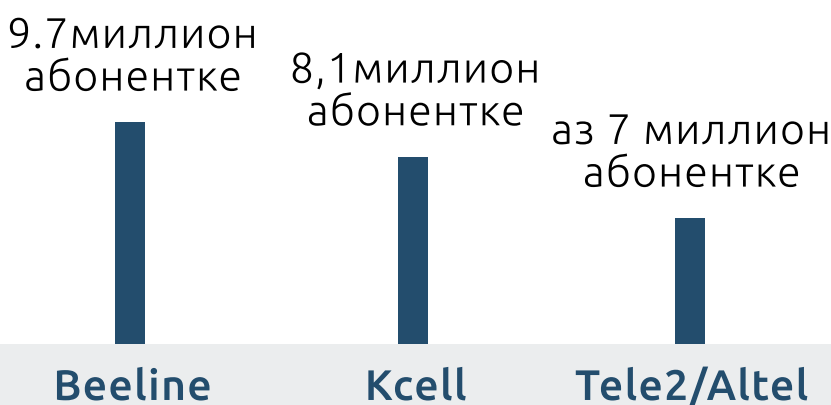
Айта кету керек, Қазақстанда ұялы байланыс арқылы интернетке қолжетімділік басым.

130% ұялы байланыстың ену пайызы дан асады [Halyk Global Markets деректері бойынша елдегі](#)

Интернетке мобильді кең жолақты қолжетімділік абоненттерінің саны үкіметтің деректері бойынша соңында 14,9 миллион құрады

2 Қазіргі уақытта елде ұялы байланыс операторы бар Beeline және Қазақтелеком, Kcell және Tele2/Altel Қазақтелеком құрамына кіреді

4 қаңтарда бүкіл Қазақстан бойынша WhatsApp, Telegram және Signal мессенджерлеріне қолжетімділік [шектелді](#), ал бір күннен кейін интернетке қолжетімділік [бұғатталды](#).

5 қаңтарда «Қазақтелеком» мен Beeline өз абоненттері үшін интернетке және ұялы және сымды интернетке қолжетімділікті [өшірді](#). Қазақстанда интернет орталықтандырылған, яғни халықаралық трафикті өткізу тек халықаралық байланыс операторларының желілері арқылы, негізінен «Қазақтелеком» АҚ монополисі арқылы жүзеге асырылатындықтан, елдің бүкіл халқы желіге шығуды жоғалтты деп сеніммен айтуға болады.

6 қаңтарда түн уақытында интернетке қолжетімділікті [қалпына келтірілді](#), бірақ аз уақытқа. Қазақстандағы интернетті бұғаттау туралы ақпаратты өздерінің Telegram-арналарында [Global Check](#) жобасы, сондай-ақ [NetBlocks](#) ұйымы жариялады.

Сол күні Beeline интернеттің шектелуі компанияның іс-әрекетіне байланысты емес екенін [хабарлады](#). Kcell-дің [мәлімдеуінше](#): «[Байланыс туралы Заңның](#)» «41-1-бабының 1-2-тармағына сәйкес қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының құзыретті органдары терроризмге қарсы және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мүддесінде желілердің жұмысын тоқтата тұру және байланыс қызметтерін көрсету бойынша іс-шаралар жүргізуде. Мәселені шешу мерзімі белгісіз».

«Байланыс туралы» Заңның [41-1-бабының 3-тармағына](#) сәйкес, байланыс операторлары және (немесе) «Мемлекеттік техникалық қызмет» АҚ (МТҚ) байланысты тоқтата тұру туралы шешім қабылдаған мемлекеттік органның (ұлттық қауіпсіздік комитетінің) нұсқамасын екі сағаттан аспайтын уақыт ішінде орындауға міндетті.

МТҚ Заңның 9-2-бабына сәйкес ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында мемлекеттік монополияға ие және телекоммуникация желілерін орталықтандырылған басқару жүйесін техникалық сүйемелдеу, операторлардың интернет-трафигімен алмасу нүктелерін ұйымдастыру және техникалық сүйемелдеу және халықаралық түйісу нүктелерінің есебін жүргізу сияқты қызмет түрлерін жүзеге асырады.

Интернетті өшіру адам құқықтарының барлық спектрін шектеді, мысалы, пікір білдіру бостандығы және мемлекет істерін басқаруға қатысу құқығы, мүгедектігі бар адамдардың құқықтарына жеке қол сұғу арқылы экономикалық және әлеуметтік құқықтарға, сондай-ақ әділ сот ісін жүргізу құқығына әсер етті (өйткені карантиндік шектеулер жағдайында іс жүзінде көптеген істер онлайн режимінде мессенджерлер арқылы жүзеге асырылады) және басқа да құқықтар.

Адам құқықтарын шектеу мәселелері [Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің шектеулерін түсіндірудің және ережелерден ауытқудың Сиракузалық принциптерінде](#) жазылған, ал Қазақстан Пактіге қатысушы ел бола отырып, осы принциптерін ұстануға міндетті. Сиракуз принциптері қандай жағдайларда осы құқықтарды шектеуге болатынын егжей-тегжейлі көрсетеді (iv, v, vi, vii тармақтарды толығырақ қараңыз).

2011 жылғы 16 мамырдағы [A/HRC/17/27 баяндамасында](#) пікір бостандығы құқығын көтермелеу, қорғау және олардың еркін сөйлеуі туралы арнайы баяндамашы Франк Ла Рю «радио, теледидар немесе баспа сияқты ақпараттың біржақты берілуіне негізделген кез-келген басқа байланыс құралдарынан айырмашылығы, интернет интерактивті құрал бола отырып, алға қарай маңызды қадам болып табылады» және «адамдар жай пассивті алушы болудан бас тартып, ақпаратты белсенді түрде жариялай бастады» деп атап өтті.

Баяндаманың 59-тармағында арнайы баяндамашы кейбір ерекше жағдайларда жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығына қатысты шектеулер немесе ескертпелер қолданылуы мүмкін екенін атап өтті. Оларға қылмыстық сот төрелігін жүзеге асыру, қылмыстың алдын алу немесе **терроризмге қарсы** күрес мақсатындағы мемлекеттік бақылау шаралары кіруі мүмкін. Алайда, мұндай шаралар, егер олар адам құқықтары саласындағы халықаралық құқықта көзделген рұқсат етілген шектеулер өлшемдеріне сәйкес келсе ғана рұқсат етіледі.

Интернеттің тоқтап қалуы БҰҰ-ның [Тұрақты даму мақсаттарына](#) (ТДМ), атап айтқанда 9-мақсатқа: «тұрақты инфрақұрылым құру, жан-жақты және тұрақты индустрияландыру мен инновацияларға жәрдемдесу» қайшы келуі мүмкін екенін атап өткен жөн.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2022 жылғы 5 қаңтарда алдымен Маңғыстау облысы мен Алматыда, содан кейін елдің басқа да өңірлерінде төтенше жағдай (ТЖ) режимін енгізу туралы [шешім қабылдағандықтан](#), Қазақстан, АСҚТХП-ге қатысушы мемлекет ретінде, Сиракуз принциптері пактінің ережелерінен жол берілетін ауытқулар туралы ережелерін ескере отырып, адам құқықтарының бұзылуын болдырмау үшін мынадай іс-қимылдарды жүзеге асыруға міндетті болды:

- ұлттың өміріне қауіп төндіретін төтенше жағдайды ресми түрде жариялау;
- қатысушы-мемлекеттерді Біріккен Ұлттар Ұйымының (БҰҰ) Бас хатшысы арқылы хабардар ету.

Қазақстан Республикасының Үкіметі ТЖ режимін енгізу туралы ресми түрде жариялағанына қарамастан, ашық дереккөздер қатысушы мемлекеттерге тиісті хабарлама жіберілгенін хабарламайды. Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы (ҰҚШҰ) 6 қаңтарда БҰҰ-ға Қазақстанға әскери күштерді енгізу туралы хабарлама [жібергені](#) белгілі.

Қазақстандағы ТЖ режимі [«Төтенше жағдайлар туралы»](#) арнайы Заңмен реттеледі. «Төтенше жағдай-азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысын қорғау мүдделерінде ғана қолданылатын және азаматтардың, шетелдіктердің және азаматтығы жоқ адамдардың құқықтары мен бостандықтарына, сондай-ақ заңды тұлғалардың құқықтарына жекелеген шектеулер белгілеуге жол беретін және оларға қосымша міндеттер жүктейтін, мемлекеттік органдар, ұйымдар қызметінің ерекше құқықтық режимі болып табылатын уақытша шара» («ТЖ туралы» [Заңның 1-бабының 1-тармағы](#)).

Осы Заңға сәйкес, төтенше жағдай кезінде қозғалыс бостандығы, бейбіт жиналыстар және басқалар сияқты адам құқықтарына шектеулер енгізетін мемлекет шектеулердің негізгі шараларының бірі ретінде жеке және заңды тұлғалар үшін интернет пен байланысқа қол жеткізуді тоқтата тұруға құқылы ([Заңның 14-1-бабы, 10-тармақша, 15-бабының 1-тармағы](#)). Шынында да, Қазақстан аумағында талқыланған оқиғалар кезінде интернет шектеулі болды, бірақ кейбір іркілістермен қоңыраулар шалу және SMS-хабарламалар жіберу/алу қолжетімді болды. Бұл ретте шетелдік абоненттерден қазақстандықтарға қоңыраулар [негізінде](#) жеткен жоқ.

Алматы қаласының тұрғындары қалада интернет бірнеше күнге толығымен өшірілгеніне байланысты ақпараттық вакуумды ең көп сезінді. VPN, проху- серверлері және TOR сияқты байланыс құралдарын айналып өту арқылы Интернет байланысы да қол жетімді болмады.

\$429млн

қалуынан Қазақстан экономикасына

келтірілген залал, порталына сәйкес, интернеттің тоқтап қалуынан

на 3405%

Қазақстанда 5 қаңтарда наразылықтар басталған

кезде VPN-қызметтерге сұраныс өткен 30 күндегі орташа күндік көрсеткішпен салыстырғанда -ға өсті

Сондай-ақ, «байланыс туралы» [Заңның 41-1-бабының 1-3-тармағына](#) сәйкес тыйым салынған мазмұнға қол жеткізуге болатын байланыс құралдарының жұмыс істеуіне жол берілмейді, яғни іс жүзінде барлық шетелдік VPN қызметтері осы бағдарламалық жасақтамаларға жатады, өйткені олардың серверлік жабдықтары шетелде, прокси-серверлер және т.б. Мұндай бағдарламалық жасақтаманы тарату жағдайында ресурс шектеулі болуы керек.

Ақпараттық вакуум жағдайында басқа тұлғалармен бірлесіп проху-серверлердің деректерін Қазақстанда болған тұлғаларға SMS арқылы бере алған қазақстандық Нарикби Мақсұттың кейсі есте қаларлықтай. Оның айтуынша, интернетті бұғаттау толық болған жоқ-сыртқы интернетке (сайттарға кіру шектеулерінің түрлері және адам құқықтарына әсері туралы толығырақ [сілтеме](#) бойынша танысуға болады) [жабылмаған](#) белгілі бір порт қалды.

SMS-тегі проху-сервер деректерін басу арқылы пайдаланушы толтырылған IP-адресі, порт, логин, пароліне және т.б. бар Telegram мессенджеріне автоматты түрде қол жеткізді. Telegram арқылы қазақстандықтар баламалы ақпарат көздеріне қол жеткізе алды, Қазақстандағы және шетелдегі отбасымен, жақындарымен және әріптестерімен байланыса алды, елдегі және тұратын қаладағы жағдай туралы білді, сондай-ақ халықаралық ұйымдар мен шет мемлекеттердің Қазақстандағы жағдайға қатысты ақпараттық хабарламаларын оқи алды.

Интернеттің тоқтап қалуы қазақстандық пайдаланушылардың өздеріне ғана емес, ғаламдық желіге де әсер етті, өйткені .kz және қаз домендері бар сайттар қалған әлем үшін қол жетімсіз болды. Мұның себебі – «интернеттің қазақстандық сегментінің кеңістігінде домендік атауларды тіркеу, пайдалану және бөлу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қорғаныс және аэроғарыш өнеркәсібі министрінің 2018 жылғы 13 наурыздағы № 38/НҚ [Бұйрығы](#). Осы Ережелерге сәйкес қазақстандық домендік атты пайдалану кезінде қазақстандық сайтты орналастыру сервері міндетті түрде Қазақстан Республикасының аумағында болуы тиіс. Бұл талапты бұзу ережелерді бұзу болып табылады және, тиісінше, доменді пайдалану тоқтатылады.

Халық пен бизнес интернетті пайдалана алмағандықтан, қажетті тауарларды сатып алу

және сату мәселесі туындады, оларды сол кезде тек қолма-қол ақшамен сатып алуға болатын еді. Ақпараттық жүйелерге қол жеткізуден айырылған бизнес сатып алуды ресімдеу үшін қажетті құжаттарды жаза алмады. Сонымен бірге Халық банк карталарынан ақша [шешіп алу](#) проблемасына және соның салдарынан қолма-қол қаражаттың жетіспеушілігіне тап болды.

6 қаңтарда жұмыс істемейтін байланыс жағдайында Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитеті (ҚМ МКК) фискалдық чектердің орнына тауар чектерін [беруге](#) рұқсат берді және айыппұл санкциялары қолданылмайтынын ескертумен қағаз шот-фактура [жазу](#) құқығы туралы өкім етті. Тармаққа сәйкес ҚМ МКК қағазға көшу үшін. 2017 жылғы 25 желтоқсандағы «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі)» Қазақстан Республикасы Кодексінің [412-бабының 2-тармағы 2 тармақшасында](#) 2022 жылғы 5-19 қаңтар аралығындағы кезеңде техникалық қатені тану туралы хаттамаға қол қойды.

7 қаңтарда президент Қазақстан халқына [үндеу](#) жасады:

- тек Алматыда 20 000 тәртіп бұзушылар шабуыл жасады;
- жалған ақпарат, манипуляциялар таратуға мамандандырылған мамандар әрекет етті;
- елдің жекелеген өңірлерінде белгілі бір аралықтарға интернетке қол жеткізу қайта жаңартылады;
- интернетке еркін қол жеткізу «ойдан шығарған, жала жапқан, қорлаған, арандатушылық үндеулерді еркін орналастыруды» білдірмейді және мұндай контент пайда болған жағдайда мемлекет авторларды тауып, жазалау бойынша шаралар қабылдайды.

8 қаңтарда цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш министрі Бағдат Мусин Facebook-те интернетті шектеу «террористік топтардың іс-әрекеттерді үйлестіру және жоспарлау үшін байланыс құралдарын қолдануына байланысты» деп [мәлімдеді](#). Сол күні бұқаралық ақпарат құралдарының шектеулі тізіміне қол жеткізілді — inform.kz, qazaqstan.kz, tengrinews.kz, 24.kz, baq.kz, baigenews.kz және stopfake.kz, - сондай-ақ Kaspi, Halyk, банктерінің қосымшаларына, akorda.kz. президенттің сайтына кіру [жаңартылды](#).

Президенттің тапсырмасы
бойынша, 8 қаңтарда байланыс
операторлары байланыс
абоненттеріне

200 300
СМС МИНУТ

Сонымен қатар, Ақорда (президент әкімшілігі)
SMS арқылы халықты елдегі маңызды оқиғалар
туралы хабардар етіп тұрды.

Сол күні Алматыда таңғы сағат 9-дан 14:00-ге дейін
интернетке кіру қайта жаңғыртылды, содан кейін
қайтадан бұғатталды.

10 қаңтарда интернет қайтадан қосылды және
одан кейін өшірілмеді.

Жоғарыда айтылғандардың бәрін қорытындылай келе:

интернетті өшіру төтенше жағдай кезінде
қауіпсіздікті қамтамасыз етудің заңды негізгі
шараларының бірі болып табылады. Сұрақ:
интернетті өшіру ақылға қонымды болды ма және
ол халықаралық стандарттарға сәйкес келді ме?

Шынында да, мемлекеттің негізгі міндеті-
халықтың өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін
қамтамасыз ету, бірақ интернетсіз азаматтарға
таныс байланыс құралдарын пайдалану мүмкін
болмады. Интернет технологиясының
танымалдылығының сенімді өсуін ескере отырып
(Қазақстанда интернеттің ену деңгейі халықтың
жалпы санының 88,2%-на тең (2020 жылғы
деректер бойынша), ал негізгі оқиғалар орын алған
Алматыда ену деңгейі 91,8%-ға тең), көптеген

қазақстандықтар шатдаун күндері өз еліндегі
оқиғаларға қатысты қараңғыда қалып, ақпаратқа
қолжетімділіктен толықтай дерлік айырылды.

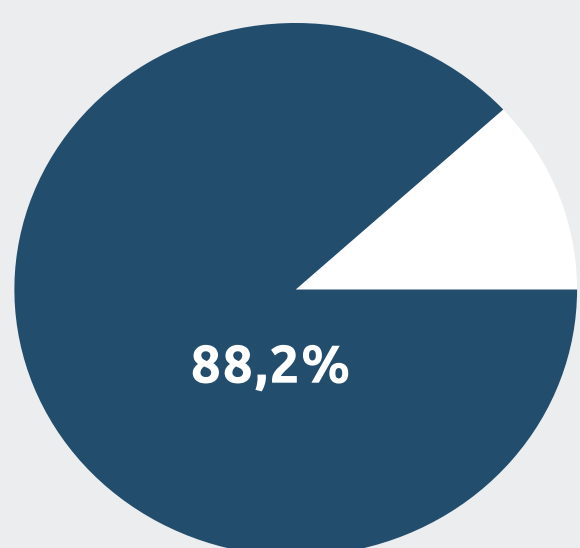
Халықаралық стандарттар және БҰҰ Адам
құқықтары жөніндегі кеңесінің 2021 жылғы 7
шілдедегі № А/HRC/47/L.22 Қарары елдегі
интернетті толығымен өшіру адам құқықтарын
бұзу болып табылуы мүмкін екенін көрсетеді.
Интернеттің тоқтап қалуы және қаңтар
оқиғаларының салдары басқа цифрлы адам
құқықтарына қалай әсер еткені туралы толығырақ
төменде сипатталған

Ұсынымдар

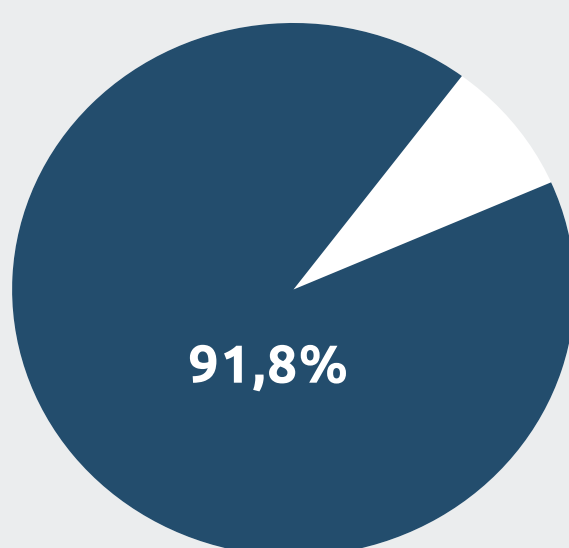
• Мемлекет БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі кеңесінің 2021 жылғы 7 шілдедегі № А/HRC/47/L.22 Қарарын, сондай-ақ болашақта интернетті жаппай өшіру бөлігінде адам құқықтарының осындай бұзылуына жол бермеу мақсатында осы бөлімде айтылған адам құқықтары саласындағы басқа да халықаралық стандарттарды назарға алуы керек.

• Мүдделі тараптарға 2021 жылғы 7 шілдедегі № А/HRC/47/L.22 Қарардың 17-тармағын іске асыру мақсатында БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссарының басқармасына БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі кеңесінің алдағы 50-ші сессиясында оның тарапынан қазақстандық кейсті бағалауды жариялау және ұсыну үшін жүгіну ұсынылады.

• Мемлекетке «ТЖ туралы» Заңның кейбір нормаларын алып тастау бөлігінде заңнаманы өзгерту жолымен интернетті ажыратпай халықтың өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін мүмкіндіктерді көздеу ұсынылады (14-1-бап.10 тармақша, 15-баптың 1-тармағы), өйткені олай болмаған жағдайда, адамның өз пікірін еркін білдіру, ақпаратқа және өзге де құқықтары мен бостандықтары пропорционалды түрде емес құқықтары шектетіліп, әсіресе төтенше жағдай мен карантиннің дағдарысты жағдайларында, маңызды ақпараттың болмауы немесе жетіспеуі сыни болуы мүмкін.

Қазақстанда интернеттің
ену деңгейі

Алматыда ену деңгейі

Онлайн сөз бостандығы

Мақала авторы

Гүлмира Біржанова

«Құқықтық медиа-орталық» ҚҚ

2022 жылғы 4-8 қаңтардағы оқиғалар шектеулерге әкелді, соның ішінде онлайн пікір білдіру бостандығына да.

Азаматтық қоғамның көптеген өкілдері оқиғаларды жариялау және құжаттау бойынша өздерінің қоғамдық және кәсіби міндеттерін орындай отырып, құқық қорғау органдары тарапынан қысымға ұшырады. Ұстау, құқық қорғау органдарынан жауап алуға жаппай шақыру, журналистер мен блогерлерді қамауға алу, посттарды жариялағаны үшін әкімшілік айыппұлдар, физикалық шабуылдар және ақпараттық сайттарды бұғаттау — мұның бәрі сөз бостандығы құқығының бұзылуын көрсетеді.

БАҚ өкілдері мен блогерлердің құқықтарын бұзу хроникасы

4 қаңтарда

«Азаттық» радиосы бюросының басшысы Дархан Өмірбекті наразылықтарды жариялау кезінде [ұстап](#), полиция учаскесінде төрт сағаттан астам уақыт өткізді. Адвокаттың араласуынан кейін оны ұстау себептерін түсіндірместен босатты.

5 қаңтарда

армия автомобильдерінің түсірілімін жүргізу кезінде полиция «Орал апталығының» репортеры Серік Есеновті ұстады. Ол аудандық полиция бөліміне жеткізілді, онда орган қызметкерлері түсірілген кадрларды алып тастауға тырысты. Серік «Орал апталығының» бас редакторы Тамара Еслямоваға [ұсталғаны](#) туралы хабарлап үлгерді, ол жедел түрде қалалық ІІД баспасөз хатшысына жүгінді. Нәтижесінде кадрлар сақталып, журналист босатылды.

7 қаңтарда

Оралдан келген тәуелсіз журналист Лұқпан Ахмедьяров заңсыз митинг, шеру немесе пикет ұйымдастырғаны үшін Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің (ҚР ӘҚБтК) [488-бабының 6-бөлігі бойынша](#) 10 тәулікке [сотталып](#), 17 қаңтарда босатылды.

9 қаңтарда

Шығыс Қазақстан облысынан келген блогер Александр Осиповке митингтен тікелей эфир үшін 154 мың теңге [айыппұл салынып](#), оның смартфоны тәркіленді.

Тұрақты автор, штаттан тыс Ulysmedia.kz корреспонденті Махамбет Абжан 5 қаңтардан бастап екі апта бойы [байланысқа шықпады](#). Бұған дейін полиция оны елордада наразылықтар жарияланғаннан кейін ұстауға тырысқаны туралы хабарланған болатын. 20 қаңтарда Махамбет табылды, ол басқа қалада құқық қорғау органдарының қызметкерлерінен [жасырынғаны](#) анықталды.

Сондай-ақ, 7 қаңтарда altaunews.kz сайт редакторы Дарын Нұрсапаров [ұсталды](#). Ол Өскеменде митинг өткізді және өзінің Facebook парақшасында видео жариялады. Дарын ҚР ӘҚБтК-нің [488-бабының 6-бөлігі](#) бойынша жауапқа тартылды. 9 қаңтарда сот шешімімен журналист 15 тәулікке қамауға алынды.

10 қаңтарда

Orda.kz тілшісі Ардақ Ерубаев Ақтөбеде ұсталып, полицияға жауап алу үшін [жеткізілді](#).

12 қаңтарда

сот «Көкшетау Азия» ақпараттық агенттігі жаңалықтар қызметінің шеф-редакторы Нұржан Баймолдинге Facebook-тегі посттары үшін [ҚР ӘҚБтК-нің 478-бабы](#) бойынша (төтенше жағдай кезінде құқықтық тәртіпті бұзуға итермелейтін әрекеттер) Президент Тоқаевқа сұрақтар қойғаны үшін 10 тәулікке әкімшілік қамауға санкция берді. [Айта кету керек](#), посттарда экстремистік және басқа да заңсыз шақырулар болған жоқ және құқық тәртібін бұзуға итермелеген жоқ. 17 қаңтарда істі апелляциялық саты қарағаннан кейін Нұржан босатылды. Ол тұтқындауға қарсы шығып, содан кейін БҰҰ-ның Адам құқықтары жөніндегі комитетіне жүгінуге [ниетті](#).

Степногорск экобелсендісі Артем Сочнев [Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің \(ҚР ҚК\) 174-бабымен](#) жаңаөзендіктерді қолдау акциясынан кейін ұсталынды. Оның пәтерінде тінту жүргізілді, қазір ол «әлеуметтік алауыздықты қоздыратын» қылмыстық іс бойынша «қорғаныс құқығы бар куәгер» мәртебесінде. Белсенді полицияға жауап алуға [шақырылды](#). Артемнің туыстары не болып жатқанына алаңдаушылық білдірді. Олардың [пікірінше](#), полицияның жүргізіліп жатқан әрекеттері Сочневтің жақын арада күдікті мәртебесіне ауыстырылуы мүмкін екенін көрсетеді.

Бұл наразылықтар кезінде сандық құқықтары бұзылған журналистер мен блогерлердің толық тізімі емес.

(*[Мұндай кейстермен «Құқықтық медиа-орталық» ҚҚ сайтында толығырақ танысуға болады.](#)*)

Сонымен қатар, бұл күндері БАҚ-та ТЖ кезінде көрінеу жалған ақпарат таратқаны үшін Қазақстанның түрлі өңірлерінде азаматтардың ұсталғаны туралы ақпарат пайда болды.

- Ақмола тұрғыны полицейлерге қатысты жалған ақпарат таратқаны үшін [ұсталды](#).
- Солтүстік Қазақстан облысында желіде жариялағаны үшін Instagram-дағы паблик әкімшісін 30 тәулікке [қамауға алды](#).
- Қостанайда қыз баланы митингтерден фото және видео бар болғаны үшін [ұстады](#).

Оқиғалар қалыпты жүріп жатқан кезде Қазақстанда цензураға [Қазақстан Республикасының Конституциясында](#) тікелей тыйым салынған. Алайда, төтенше жағдай кезінде бұл шараны енгізу мүмкін және заңды болып келеді, бірақ [Сиракуз принциптерінің](#) белгілі бір шарттары сақталуы керек.

Сонымен, шектеулердің болуы қолайлы деп саналады:

- мемлекеттің немесе қоғамның шұғыл қажеттілігіне жауап береді;
- заңды мақсаттарды көздейді;
- осы мақсаттарға мөлшерлес болып табылады.

Бұл ретте қандай да бір шектеудің қажеттілігін кез келген бағалау объективті факторларға негізделуі тиіс. Шектеуді қолдану кезіндегі ең маңыздысы — мемлекет шектеу енгізілетін мақсатқа қол жеткізу үшін қажет

болғаннан гөрі құқықтарды көбірек шектеуге алып келетін шараларды қолданбауға тиіс.

Қазақстандағы жағдайға қатысты, жоғарыда аталған жағдайларда журналистер мен блогерлердің құқықтары шектеліп, бұл қағидаттар бұзылды. Журналистер азаматтарды ең маңызды оқиғалар туралы ақпараттандыруды мақсат етіп қойғандықтан, олардың қызметі наразылық оқиғалары кезінде жағдайды тұрақсыздандырудан гөрі демократиялық құндылықтарды сақтауға бағытталған.

Бұл күндері халықаралық ұйымдар төтенше жағдай кезінде Қазақстанда пікір білдіру бостандығына құқықты бұзуға қатысты мәлімдеме жасады.

БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссары Мишель Бачелет Қазақстандағы оқиғалардың дамуына алаңдаушылық білдіріп, барлығын, соның ішінде қауіпсіздік күштері мен наразылық білдірушілерді зорлық-зомбылықтан аулақ болуға [шақырды](#). Ол бейбіт наразылықтарға қатысу және өз пікірін еркін білдіру құқықтарын іске асырғаны үшін қамауға алынғандардың барлығын босатуға табандылықпен кеңес берді.

Журналистерді қорғау комитеті Қазақстан билігін журналистерге елде жалғасып жатқан наразылықтарды еркін жариялауға және олардың ресми тұлғалар мен наразылық білдірушілерден қауіпсіздігін қамтамасыз етуге рұқсат етуге [шақырды](#).

Amnesty International халықаралық құқық қорғау ұйымы билік органдарын жаппай наразылықтарды жариялағаны және олардың құқықтарының сақталуын қамтамасыз еткені үшін ұсталған журналистер мен белсенділерді босатуға [шақырды](#).

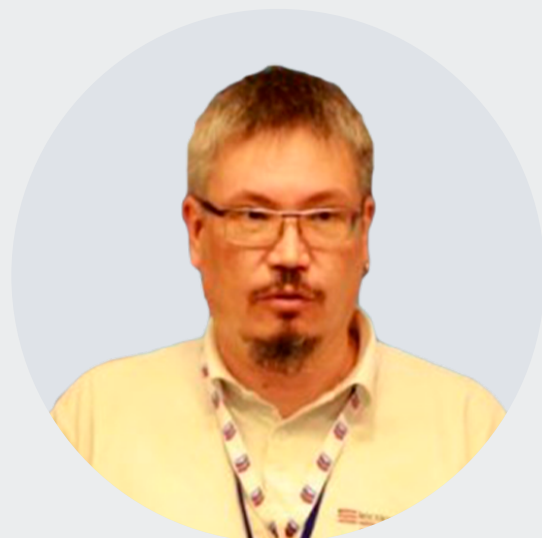
Ұсынымдар

- Мемлекет журналистердің қауіпсіздігін сақтау үшін жауап беруге міндетті және журналистерге өз бостандығы үшін қорықпай елде наразылықтарды жариялауға тыйым салмауы керек.
- Мемлекет төтенше жағдай кезеңінде құқықтық шектеулерді қолдана алады, бірақ өз өкілеттіктерін асыра пайдаланбайды — шектеулер «жағдайдың өткірлігі» талап ететін дәрежеде ғана рұқсат етіледі.

- Мемлекет жалған, дәйексіз, зорлық-зомбылыққа шақыратын ақпаратты таратумен күресуі тиіс, бірақ бұл ретте Сиракуз принциптеріне сәйкес пікір білдіру бостандығы мен сөз бостандығы құқықтарын сақтауы қажет.
- Қазақстанның заңнамасы мен практикасын пікір білдіру бостандығы және цифрлы құқықтар бөлігінде халықаралық міндеттемелерге толық сәйкес келтіру маңызды.

Электронды қатысу

Мақала авторы

Данила Бектурганов

«Азаматтық сараптама» ҚҚ

Интернетті толығымен өшіру кезеңінде мемлекеттік қызметтерге қол жетімділік болмады. Электронды үкімет сайтына кіруден басқа, мемлекеттік деректер қорына қол жетімділік те болған жоқ.

Интернетке қосылу қалпына келтірілгеннен кейін, электронды үкімет қызметтері қайтадан қол жетімді болды, бірақ кейбір ерекшеліктермен. Жергілікті билік органдары жеткізушілері болып табылатын кейбір қызметтерді ұсынуда қиыншылықтар болуы мүмкін екендігі туралы eGov сайтындағы [ақпараттық хабарламада](#) айтылған.

Петициялар

Газ наразылықтары 2022 жылдың 2 қаңтарында басталған кезде, электронды өтініш құралы сонымен жұмыс істеген емес. Естеріңізге сала кетейік, 2021 жылғы 12 қарашада петиция беру

регламенттелетін [«Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне қоғамдық бақылау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы»](#) заң жобасы ҚР Парламенті Мәжілісіне қарау үшін түскен болатын. 2021 жылғы 21 желтоқсанда Мәжілісте онлайн-талқылау өтіп, онда заң жобасын одан әрі пысықтау жөніндегі жұмыс тобы құрылды. Жиналыста бұл жұмыс аяқталуы тиіс нақты күндер аталмаған. Ал жиналыстың онлайн-трансляциясы, өкінішке орай, Мәжіліс сайтында сақталмайды және осы жиналыстың материалдарына қолжетімділік те жоқ.

Интернетті желіге қосқаннан кейін қарсыласудың белсенді кезеңі аяқталғаннан кейін көтерілген маңызды мәселелерге қатысты бірнеше петициялар жарияланды. Петициялар бойынша заңнамалық базаның жоқтығын ескере отырып, осы мәселелер бойынша петициялардың қаншалықты тиімді болатынын болжау қиын. Қалай болғанда да, бұл петициялардың болуы және жиналған қолдардың саны билікке 2022 жылғы қаңтардағы қайғылы оқиғалардан кейін қоғамды толғандыратын мәселелер туралы маңызды сигналдар береді.

«Талап» қолданбалы зерттеулер орталығына тиесілі «Өтініш» сайтында [«Алматы Әкімінің отставкаға кетуі»](#) петициясы жарияланды. Қазақстан Президентіне жолданған үндеуде әкімнің орнынан кетуі туралы талап Бақытжан Сағынтаевтың қиын кезеңде қала басшылығымен күресе алмағандығымен және 8 қаңтарға дейін көпшілік алдында көрінбегендігімен түсіндіріледі. Петицияның авторы «Алматы қаласының тұрғындары» лақап атымен аталған, яғни іс жүзінде авторы белгісіз. 2022 жылғы 24 қаңтардағы жағдай бойынша сағат 12:00-де өтінішті 26478 адам қолдады.

Сонымен қатар, сол сайтта [«Автокөліктерді азаматтар үшін қол жетімді етуді талап етеміз»](#) петициясы орналастырылған. Қазақстан президентіне жолданған [үндеу](#) Қасым-Жомарт Тоқаевтың 11 қаңтарда ҚР Парламенті мәжілісінде айтқаны негізінде жасалынды, онда ол басқалармен қатар «ӨКМ Операторы» компаниясы туралы айтты. Петицияда нақты талаптар қойылуда: қайта өңдеу алымының сомасын қайта қарау; ел азаматтары үшін жаңа автокөліктерді қол жетімді ету; «ӨКМ операторын» ұлттандыру және жолдарды «қажет емес көліктен» тазарту. Петицияның авторы «Қазақстанның Автоәуесқойлары» лақап атымен пайдаланушы болып табылады, яғни іс жүзінде ол да анонимді. 2022 жылғы 24 қаңтардағы жағдай бойынша сағат 12:00-де өтінішті 5593 азамат қолдады.

[www.change.org](#) сайтында (Қазақстанда бұғатталған) және [www.avaaz.org](#) сайтында Ақтөбе облысының әкімі Оңдасын Оразалиннің отставкаға кетуін талап еткен петиция орналастырылды. Сайттағы үндеу [avaaz.org](#) 2021 жылдың 1 тамызында орналастырылған, ол [«Ақтөбе облысының әкімі О.С.Оразалин жергілікті биліктің отставкаға кетуі!»](#) (автордың орфографиясы мен пунктуациясы сақталған). 2022 жылғы 24 қаңтардағы жағдай бойынша сағат 12:00-де оған 2004 адам қол қойды. Сайттың мәліметтері бойынша петицияның авторы Бибігүл Ж. [change.org](#) сайттағы үндеу 2022 жылдың 17 қаңтарында [«Оңдасын Оразалинді отставкаға жіберіңіз. Әкімдерді сайлау туралы заң қабылдаңыз!»](#) (автордың орфографиясы мен пунктуациясы сақталған). Оның авторы Айнұр Когай. 2022 жылғы 24 қаңтардағы жағдай бойынша, сағат 12:00-де өтінішті 27 адам қолдады. Мүмкін, бұл өтінішке қол қоюшылардың аз болуының себебінен, жоғарыда айтылғандай, сайт [change.org](#) ҚР аумағында бұғатталған. Екі өтініш те Қазақстан Президентіне жолданды.

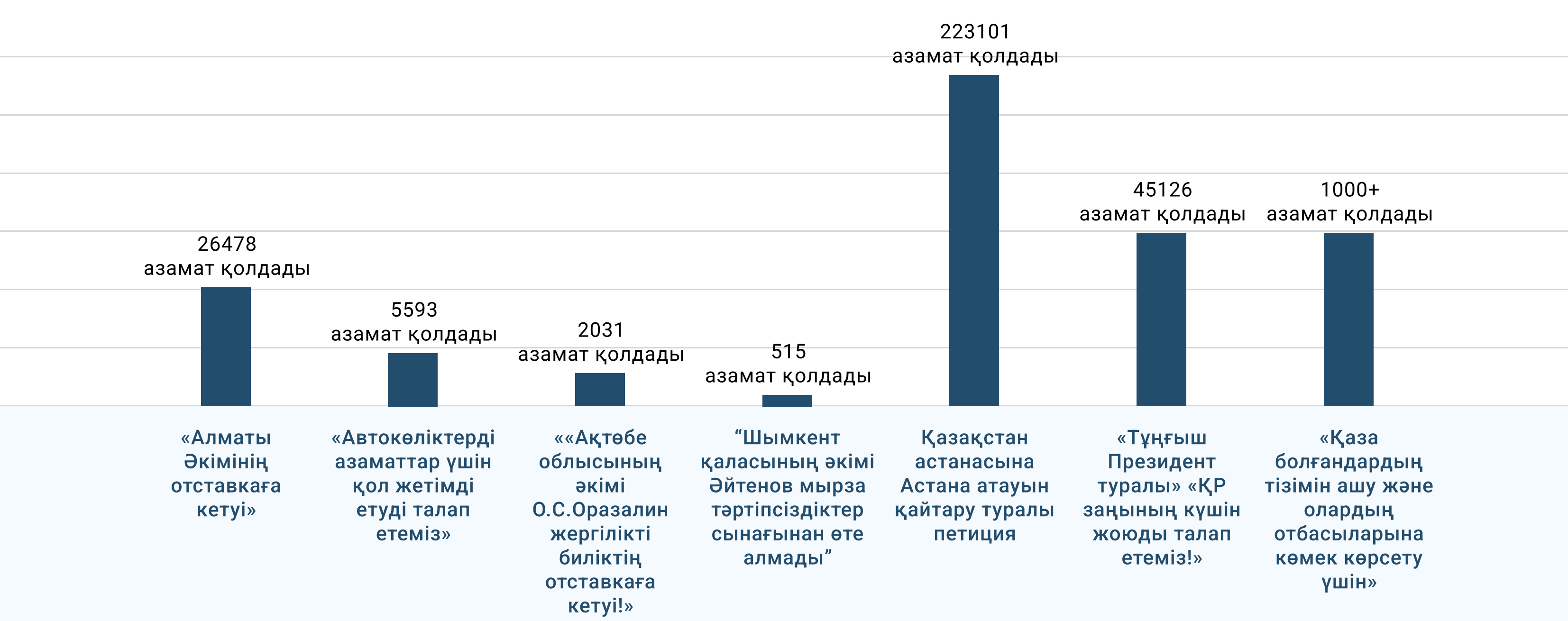
[www.onlinepetition.kz](#) сайтында 2022 жылдың 13 қаңтарында Шымкент қаласы әкімінің отставкаға кетуін талап ететін [петиция](#) жарияланды. Онда «Шымкент қаласының әкімі Әйтенов мырза тәртіпсіздіктер сынағынан өте алмады» делінген және қала әкімі болып «шымкенттіктердің сенімі мен қолдауына ие болған нағыз шаруашылық иесі мен дана саясаткерді» тағайындау туралы өтініш бар. Петицияның авторы «Шымкент қаласының тұрғындары» пайдаланушысы болып табылады. 2022 жылғы 24 қаңтардағы жағдай бойынша сағат 12:00-де өтінішке 515 адам қол қойды. Петицияның

адресаты, бұған дейінгі барлық жағдайдағыдай, Қасым-Жомарт Тоқаев болып табылады.

Қолдауға қол қоюдың ең көп санын (24 қаңтарда, сағат 12:00-де 223101) [egov.press](#) сайтында орналастырылған 2022 жылғы 11 қаңтардағы Қазақстан астанасына Астана атауын қайтару туралы [петиция](#) алды, (азаматтарға арналған үкіметке қатысы жоқ). Қазақстан астанасына Астана атауын қайтару туралы. «Қоғамдағы көңіл – күйді ескере отырып, Қазақстан Республикасының Президентінен, Үкімет пен Парламенттен бұрынғы атауын еліміздің астанасы — Астана қаласына қайтаруды сұраймыз» - делінген петицияда. (автордың орфографиясы мен пунктуациясы сақталған). Өтініштің авторы-Данияр Бүркітбаев.

2022 жылдың 18 қаңтарында сол сайтта [«Тұңғыш Президент туралы» «ҚР заңының күшін жоюды талап етеміз!»](#). Өтініштің авторы Асылхан Кеңесұлы Әлібековтің айтуынша, тұңғыш президентке осы Заңмен берілген бірқатар артықшылықтар, оның ішінде қол сұғылмаушылық, өмір бойы қорғау және ақшалай үлесті сақтау «жаңа Қазақстан ұмтылатын еркін демократиялық қоғамда жол беруге болмайды». «Сонымен қатар, бірінші президенттің отбасы мен басқа туыстарының табыс көздері үлкен күмән тудырады. Мұның бәрі заңды және объективті тергеуге жатады, бірақ бұл заңға қайшы келеді. Осы заңды жоюды талап етеміз!»- деп жазады автор. Петицияны бір тәулікте аз уақыт ішінде 600 — ден астам адам қолдады, ал 24 қаңтардағы жағдай бойынша сағат 12:00-де-45126 адам. Қазақстан Президенті мен Парламенті адресаттар болып табылады.

Азаматтық белсенділер Әсем Жапишева мен Бәлла Орынбеттің [«Қаза болғандардың тізімін ашу және олардың отбасыларына көмек көрсету үшін»](#) атты үндеуі онлайн-петиция құрудың өте қызықты тәжірибесі болып табылады. Петиция 2022 жылдың 16 қаңтарында іске қосылды және Google формасына тікелей ашық сілтеме арқылы таратылады. Өкінішке орай, форманың функционалдығы бұл петицияның қанша қол жинағанын бақылауға мүмкіндік бермейді, деп хабарлайды Telegram арнасы PROTENGЕ, 2022 жылдың 17 қаңтары, күндіз уақытында 1000-нан астам қол жиналды. Петиция мәтінінде адресат көрсетілмеген.

Қорытындылар:

Заңнамалық база болмаған жағдайда әртүрлі порталдарда орналастырылған өтініштер ескерілмейтіні анық. Алайда, олардың болуы және оларға қол қойған азаматтардың саны шешім қабылдау кезінде, оның ішінде кадрлық шешімдер қабылдауда маңызды болуы керек.

«Өтініш» және onlinepetition.kz сайттары автордың нақты нұсқауынсыз өтініштерді жариялау мүмкіндігін ұсынады. Алайда, Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің (ҚР ӘПК) [63-бабына](#) сәйкес, анонимді петициялар, кез келген басқа анонимдік өтініштер сияқты, егер петиция мәтінінің өзі өзекті болып, кең қоғамдық резонанс тудырған жағдайда да қаралмайды. Кез келген ұжымдық өтініш (ал петиция ұжымдық өтініш болып табылады) Қазақстан заңнамасы бойынша оның авторы туралы мәліметтерді қамтуы тиіс.

Жеке өмірге және пікір білдіру бостандығына адам құқықтары тұрғысынан электрондық петициялардың авторлары мен қатысушыларының деанонимизациясы туралы талап даулы болып табылады. Алайда, әлемде бұл мәселені шешуге қатысты бірауыздылық жоқ. Қазақстанда, әлеуметтік желілерді пайдаланушыларды «көрінеу жалған ақпарат таратқаны» немесе «жала

жапқаны» үшін қудалау тарихымен, сондай — ақ «Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президентіне-Елбасына немесе онымен бірге тұратын отбасы мүшелеріне оның заңды қызметіне кедергі жасау мақсатында қандай да бір нысанда әсер еткені үшін» әлі де бар қылмыстық жауапкершілік кезінде ұжымдық өтініштерді интернетте жариялау кезінде дербес деректерді ашу туралы заңнамалық талапқа қарамастан, пайдаланушылар анонимді петиция жасауды жөн көретіні таң қаларлық емес.

Азаматтарға шұғыл мәселелер бойынша шағымдануға мүмкіндік беретін онлайн-петициялардың жұмыс істейтін құралының болмауы қаңтар дағдарысында теріс рөл атқаруы мүмкін. «Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне қоғамдық бақылау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заң жобасын әзірлеушілерге өтініш беру механизмі барынша қарапайым, оларды қарау мерзімдері барынша қысқа болып, шешімдер барынша жедел қабылдануы керек. Егер бұл шарттар орындалмаса, электронды өтініштер биліктің дағдарыс жағдайларына жедел әрекет ету құралы бола алмайды, бұл жаңа болжанбайтын әлеуметтік шектен шығуы мүмкін.

Ұсынымдар

Заң жобасын әзірлеушілерге, ҚР Парламентіне және Үкіметіне.

- Өтініш берушінің электрондық петиция беруін жеңілдету үшін бастапқы қолдардың санын азайту жағына қарай қайта қарау.
- Электрондық петицияларды тіркеудің цифрлы өлшемдерін ескере отырып, қайта қарастыру.
- Электрондық петициялар жіберілетін мемлекеттік органның деңгейіне байланысты қол жинаудың сараланған мерзімдерін белгілеу - жергілікті билік үшін мерзім аз болуы керек, өйткені петиция тақырыбы өзектілігін жоғалтуы мүмкін.
- Электрондық петиция тақырыбы бола алмайтын тақырыптардың тізімін азайту бағытында қайта қарастыру.
- Тіркелген электрондық петицияларды қарау мерзімдерін азайту жағына қарай қайта қарауға, сондай-ақ электрондық петиция жіберілетін мемлекеттік органның деңгейіне қарай қарау мерзімдерін айқындауға сараланған тәсіл көздеуге міндетті.

Тәуелсіз онлайн-петициялар платформаларының иелері мен операторлары.

- Заңнамалық талаптар өзгертілгенге дейін автор мен

анонимді петицияларды нақты көрсетпестен онлайн-петицияларды беру мүмкіндігін болдырмау.

- Петиция агрегатор-сайттарының беттерінде петиция бастамашыларының да, петицияларда баяндалған талаптарды қолдайтын азаматтардың да дербес деректерін пайдалану туралы мәліметтер болуға тиіс. Сонымен қатар, агрегатор сайттары жеке деректерді сақтауға жауапты нақты адамды көрсетуі керек.

Қазақстан Республикасының азаматтық қоғам ұйымдарына (АҚҰ).

- Қазақстан азаматтарын электрондық петициялар туралы заң жобасы туралы және азаматтарға электрондық петиция құралдарын ойланбастан пайдалануға мүмкіндік беретін қажетті өзгерістер туралы хабардар ету бойынша кең азаматтық адвокаттық науқанды бастау.
- Электрондық өтініштер мен электрондық қатысу тақырыбы бойынша АҚҰ мен белсенділерге арналған құралдар мен ақпараттық ресурстарды құру.
- Электрондық қатысу және оның құралдары, оның ішінде — электрондық петициялар бөлігінде АҚҰ мен белсенділердің сарапшылық әлеуетін арттыру бойынша күш-жігерді қабылдау.

Ақпаратқа қолжетімділік

Мақала авторы

Диана Окремова

«Құқықтық медиа-орталық» ҚҚ

Қазақстандықтар тап болған шатдаун жағдайында жария ақпаратқа қол жеткізу қиынға соқты. Алайда, үкімет адамдарды ақпараттық вакуумда қалдыру басқа проблемаларды тудыруы мүмкін жақсы идея емес екенін түсінді. Сондықтан, оқиғалар қызған кезде (5-6 қаңтар), бүкіл ел бойынша интернет өшірілгенде, Қазақстан азаматтары теледидар арқылы болып жатқан оқиғалар туралы ақпарат алды («Хабар 24», Qazaqstan, Atameken Business арналары жұмыс істеді). Бұл негізінен Алматыда және басқа өңірлерде болып жатқан оқиғалар туралы, Президенттің үндеулері және экстремизм мен терроризмге шақырулар үшін ықтимал әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік туралы ескертулер, көрінеу жалған ақпарат тарату және коменданттық сағат кезінде көшеге шығу жаңалықтары болды.

7 қаңтарда қазақстандықтар Ақордадан жаңалықтардың алдағы уақытта SMS арқылы таратылатыны туралы SMS-хабарлама алды. Бұдан кейінгі хабарламаларда мемлекет басшысының үндеу тастайтыны, сондай-ақ қиратулар салдарынан зардап шеккен кәсіпкерлер мемлекеттен қолдау алатыны туралы ақпарат қамтылған.

8 қаңтарда Ақорда интернетке қосылуымыз мына сайттардан: inform.kz, qazaqstan.kz, tengrinews.kz, 24.kz, baq.kz, baigenews.kz, stopfake.kz. соңғы жаңалықтарды оқи аласыз деп хабарлады. Сол күні Kaspi банк және Halyk банк сервистерін де интернетсіз пайдалануға мүмкіндік туды. Құтқару қызметі SMS арқылы коменданттық сағаттың енгізілгені туралы үнемі хабарлады.

Ресми сайттарға келетін болсақ, олар туралы ақпарат үнемі жаңартылып отырды. Осылайша, Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің сайты 5 қаңтарда [«төтенше жағдай кезіндегі БАҚ жауапкершілігі туралы»](#) материал жариялады. Кейіннен сайт авиаұшулар, ТЖ енгізу, Қазақстанның түрлі өңірлеріндегі жағдай, интернет-байланысты шектеу және басқа да көптеген мәселелер туралы ақпаратты жедел жариялап отырды.

akoroda.kz сайтында 3 қаңтардан бастап ресми ақпаратты үздіксіз жариялады. Қазақстандықтарға ыңғайлы болу үшін авиаұшулар, хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздеу, психологиялық және адвокаттық көмек мәселелері бойынша, азық-түлік және ЖЖМ бағалары бойынша [жедел телефон желілері](#) ашылды.

Сондай-ақ, қаңтар айындағы оқиғалар барысында зардап шеккен кәсіпкерлер үшін ақпаратқа жедел қол жеткізу [ұйымдастырылды](#), «Атамекен» палатасының қызметкерлерімен тұрақты байланыс, жедел телефон желісі құрылды.

Бұқаралық ақпарат құралдарының сайттары бұғатталғандықтан, көптеген адамдар саяси ақпаратқа қол жеткізе алмады. Бұл кейбір [қазақстандықтардың елде ҰҚШҰ әскерлері орналасқанын білмеуіне](#) әкелді.

Аймақтардағы ақпаратқа қол жеткізуге келетін болсақ, төтенше жағдай кезінде жағдай әртүрлі болды. Мәселен, Қарағанды облысының әкімі Жеңіс Қасымбек 7 қаңтарда кеңес өткізді, онда департамент басшыларына болып жатқан оқиғалар бойынша жедел және нақты ақпарат беруді тапсырды, сондай-ақ журналистердің барлық сұрақтарына [жауап берді](#). Бірақ бұл барлық аймақтарда болған жоқ.

Жағдай сондай-ақ ТЖ жағдайында барлық мемлекеттік органдар жедел және үйлесімді жұмыс істеуге дайын емес екенін көрсетті. Мысалы, полиция осы уақытқа дейін 5-8 қаңтар аралығында қаза тапқандардың саны, болған

оқиғаның кінәлілері, құқық қорғау органдарының зақымдану себептері туралы нақты ақпарат берген жоқ. Журналистер мен азаматтар бұл ақпаратты үнемі сұрағанмен, ол қайшылықты және сенімді емес екенін түсінуге болады.. Азаматтық белсенділер Әсем Жапишева мен Бәлла Орынбет [«қаза тапқандар мен жараланғандар тізімін ашу»](#) үндеуімен қол жинауды ұйымдастырды.

Сонымен қатар, Қазақстанның тұңғыш президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың қай жерде екені ең өзекті мәселелердің бірі болып қала берді. Оның баспасөз хатшысының ресми хабарламаларында президенттің елордада екені айтылған, алайда қайғылы оқиғалар басталған сәттен бастап 18 қаңтарда теледидардан 4 минуттық сөз [сөйлегенге](#) дейін Назарбаев көпшілік алдында азаматтарға үндеумен көрінбеді. Сондықтан қоғам негізінен ол елден кетті немесе қайтыс болды деген пікірде болды.

Жалпы, төтенше жағдай кезінде ақпаратқа қол жеткізу әртүрлі дәрежеде және әртүрлі салаларда шектелген деп қорытынды жасауға болады. Шектеулер негізінен қайғылы оқиғалардың себептері мен кінәлілері, сондай-ақ зардап шеккендер мен жараланғандардың саны туралы ақпаратқа қатысты болды. Бұл ретте [«ақпаратқа қол жеткізу туралы» Заңның 6-бабында](#) азаматтардың қауіпсіздігіне қатер төндіретін төтенше жағдайлар туралы, терроризм актілерін жасау фактілері туралы, өрт қауіпсіздігінің жай-күйі туралы және т. б. ақпаратқа қол жеткізуді шектеуге тыйым салатын норма бар.

Осылайша, азаматтардың ақпаратқа қол жеткізу құқығы ішінара шектеліп, бұзылды.

Ақпаратқа қол жеткізудің халықаралық нормалары, сондай-ақ төтенше жағдайларды қоспағанда, ақпаратқа барынша толық қол жеткізуді көздейді. Сонымен, [Йоханнесбург қағидаттары](#) Ұлттық қауіпсіздік мүдделері үшін және төтенше жағдай кезінде рұқсат етілген шектеулердің шегін белгілейді.

Жоғарыда аталғандарды ескере отырып, қазақстандықтардың «аса қажеттілік» дәрежесін бағалауға объективті мүмкіндігі болмағанын, ал үкімет бұл үшін нақты негіздер ұсынбағанын атап өтуге болады. «аса қажеттілік» дәрежесін Мемлекеттік органдардың өздері толық бағалады және осы негізде қандай ақпаратты жариялауға болатынын және қайсысын жарияламайтынын шешті.

Төтенше жағдай кезінде халықаралық ұйымдар Қазақстандағы ақпарат бостандығына қатысты мәлімдеме жасады.

БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы Комиссары Мишель Бачелет Қазақстан билігін «интернет-қызметтерді жедел және толық қалпына келтіруді қамтамасыз етуге» [шақырып](#), олардың «COVID-19 пандемиясы кезіндегі шұғыл медициналық көмек қызметтері үшін» маңыздылығын еске салды.

ЕҚЫҰ-ның БАҚ бостандығы жөніндегі өкілі Тереза Рибейро: «офлайн да, онлайн да ақпаратқа шексіз қол жеткізу қоғамдық қауіпсіздіктің маңызды элементі болып табылады және оны әрдайым сақтау керек. Мен Қазақстан билігін еліміздің, сондай-ақ жалпы ЕҚЫҰ өңірінің игілігі мен жан-жақты қауіпсіздігі үшін елдегі БАҚ бостандығын сақтауға, қорғауға және дамытуға шақырамын»- деп [мәлімдеді](#).

«Желіге қолжетімділікті басқара отырып — интернетті өшіріп, шектеулі қолжетімділікті ұсына отырып — Қазақстан үкіметі елге қатысты өз

билігін көрсетуге тырысуда», — деп [aman.emmi Access Now](#). — «Бұған жол беруге болмайды. Мемлекеттер наразылық білдіру құқығын жүзеге асыратын адамдарды сыртқы әлеммен байланыстан айыра отырып, «жеңіліске оқ ату арқылы» қорқытпай, ақпарат пен коммуникация құралдарына қол жеткізу арқылы халықтың мүмкіндіктерін кеңейтуге тиіс».

Ұсынымдар

Қазақстан Үкіметіне:

- ақпаратқа қол жеткізу саласындағы халықаралық және ұлттық заңнама нормаларын қатаң сақтау;
- төтенше жағдай кезінде ақпаратқа қол жеткізуді шектеу қажеттілігінің дәрежесін ашық және объективті түрде бағалау, әрбір жағдайды егжей-тегжейлі талдау;
- ақпараттың максималды ашылуына ықпал ету, әсіресе егер бұл үлкен қоғамдық қызығушылық болса.

Цифрлық инклюзия

Мақала авторы

Вениамин Алаев

«Қайрат Иманалиев атындағы мүгедек адамдардың құқықтары жөніндегі Комиссия» ҚБ

[«Мүгедек адамдардың құқықтары туралы» Конвенцияда](#) қатысушы мемлекеттер мүгедек адамдардың интернетке қолжетімділігін қамтамасыз ету үшін тиісті шаралар қолданатыны үш рет айтылған.

Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің мәліметінше, 2021жылғы 8 қазандағы жағдай бойынша Қазақстанда [702 мыңнан астам мүгедектігі бар](#) адам тұрады. «Біз туралы сөз жоқ» – мүгедектігі бар адамдардың қоғамдық ұйымдарының ұраны. Бұл ұйымдарды саясат пен бағдарламаларды әзірлеу процесіне тарту керек. Интернет-технологиялар мүмкіндігі шектеулі адамға қазіргі қоғамда бұрын-соңды болмағандай толыққанды өмір сүруге мүмкіндік береді. Олар қоғамдық өмірге толыққанды қатыса алады және тиісті интернет құралдарының қол жетімділігі кезінде экономикаға айтарлықтай үлес қоса алады. Алайда ТЖ жарияланған кезеңде мүгедек адамдар, сондай-ақ елдің барлық халқы интернетке қол жеткізбей қалды.

Интернетке қол жетімділіктің болмауы мүгедектігі бар адамдар үшін ыңғайлы форматта ақпарат ағынын шектеді және қоғамдық өмірге белсенді қатысу мүмкіндігін жоққа шығарды. Үйде жұмыс істейтін

немесе оқитын адамдар, интернетке тұрақты қосылуды қажет ететін бағдарламалық жасақтаманы пайдаланатын адамдардың барлығы зардап шекті.

Мүгедектігі бар азаматтардың жекелеген санаттарында қиындықтар болды

1. Естімейтін және нашар еститін азаматтар

- Естімейтін және нашар еститін азаматтар әдеттегі өмірде WhatsApp пен басқа да бейне қоңырау мессенджерлерін ымдау тілі арқылы диалог жүргізу үшін қолдануға дағдыланған. Интернетті өшіру осы байланыс арнасын толығымен жауып тастады. Көбіне сөйлемейтін азаматтар көбірек зардап шекті.
- Коммуникация арналарының бірі ретінде қалдырылған SMS-пен хат алмасу тек оқи және жаза алатын азаматтарға ғана мүмкін болды.
- Пандемия кезінде халықтың бетперде кию қажеттілігіне байланысты ерінді оқитын естімейтін және нашар еститін азаматтардың тұлғааралық қарым-қатынаста қиындықтар туындауымен жағдай ушығып кетті.

2. Зағип және нашар көретін азаматтар

Қосалқы техникалық құрал ретінде көзі көрмейтін азаматтар смартфондарды пайдаланады. 1 топтағы көру қабілеті нашар адамдарға мемлекет смартфондар береді. Android платформасындағы телефондардағы соқырларға ыңғайлы болу үшін бірқатар параметрлерді қосуға болады, соның ішінде Talk Back және Explore By Touch, сонымен қатар Vlingo — iOS платформасы үшін қол жетімді Sigi жеке көмекшісі сияқты дауыстық бағдарламалық жасақтама; және Apple шығарған құрылғыларда VoiceOver функциясын конфигурациялау мүмкіндігі бар. Жұмыс принципі жалпы-пайдаланушы қажетті қосымшаны, мәзір элементін, мәтін өрісін немесе оған қажет нәрсені таңдай алатындай етіп түрту арқылы орындалатын командаларды дыбыстау. Сонымен қатар, [Looktel Money Reader](#) және [Color Identifier](#) сияқты қосымшалар бар, олар GreenGar Studio әзірлеген және әлемнің барлық елдерінің түстер мен ақша бірліктерінің атауларын тануға және айтуға мүмкіндік беретін камераны пайдалануға негізделген. Project Ray жасаған [Ray App](#) сияқты басқа қосымшалар Android платформасындағы телефон интерфейсін жеңілдетуге және пайдаланушыны экранның бірінші жанасу орнына байланысты мүмкіндіктер опцияларына бағыттауға мүмкіндік береді. Сәтті пайдалану үшін осы көмекші бағдарламалардың барлығы Интернетке қол жетімді болуы керек. Осылайша, зағип азаматтар да қандай да бір ақпараттық вакуумға түсіп, бөгде адамдардың көмегінсіз жұмыс істей алмады.

3. Мүгедектер арбасын пайдаланушылар және мүмкіндігі шектеулі азаматтардың басқа да санаттары

Сатып алуларды онлайн немесе банк картасымен төлеу мүмкіндігінің болмауы мүгедек адамдарды азық-түліксіз қалдырды. Әсіресе, үйден өз бетінше шығып, банкоматты пайдалана алмағандар зардап шекті.

4. Психикалық ерекшеліктері бар адамдар

Интернетке қол жетімділіктің болмауына байланысты психикалық ерекшеліктері бар адамдар мен қарт адамдар телефонға немесе смарт-сағаттарға салынған және олардың орналасқан жерін бақылауға мүмкіндік беретін трекерлерді пайдалану мүмкіндігінен айырылды.

5. Қант диабетімен өмір сүретін адамдар

- Қандағы глюкоза деңгейін үздіксіз бақылау жүйесін пайдаланатын қант диабеті бар балалардың ата-аналарында гликемия деңгейінің өзгеруін нақты уақыт режимінде бақылау және жауап беру мүмкіндігінің болмауы.
- Жаңадан анықталған қант диабеті бар балалардың отбасыларының тәжірибелі ата-аналарының тең қолдау бағдарламасын бұзуы («Тәлімгерлер» жобасы).
- Өнімдердегі көмірсулар мен басқа да қоректік заттар туралы медициналық қосымшалардан ақпарат ала алмауы.
- Қант диабеті бар балалар мен жасөспірімдерге және олардың ата-аналарына арналған оқу бағдарламасын бұзылуы.

Қорытынды

Мүгедектігі бар адамдар үшін интернетке қолжетімділіктің болуы өмірлік қажеттілікке айналғанын атап өту қажет. Барлық бағдарламалық жасақтама біздің қалыпты, мүмкін болатын өмірімізге қажетті компенсаторлық функцияларды орындайды. Интернеттің болмауы ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз етуде қиындықтар туғызды, нәтижесінде қосымша алаңдаушылық туындады. Байланыс үшін қалдырылған әдіс, атап айтқанда телефон байланысы мен SMS мүгедектігі бар азаматтардың кейбір санаттарының қалыпты жұмыс істеуі үшін жеткіліксіз болды.

Ұсынымдар

Төтенше жағдай ұзақ уақытқа енгізілген жағдайда компенсаторлық функцияларды қамтамасыз етудің балама әдісін, оның ішінде жеке көмекшілердің жеке қолдауын күшейтуді ойластыру қажет.

Әділ сотқа құқық

Мақала авторы

Роман Реймер

ОФ «Еркіндік Қанаты»

Президенттің тиісті Жарлықтарымен 2022 жылғы 5 қаңтардан бастап Қазақстанның барлық аумағында төтенше жағдай режимі енгізілді. [«ТЖ туралы»](#) заң ТЖ енгізу үшін адамның және азаматтың қауіпсіздігін, құқықтары мен бостандықтарын қорғауды, Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысын қорғауды қамтамасыз ету негіз болып табылатынын белгілейді.

Президенттің ТЖ енгізу туралы Жарлықтарын талдай отырып, біз қазақстандық соттардың қызметін шектейтін тармақтарды таппаймыз. Бұл әділ сот талқылауына қол жеткізу адамның негізгі конституциялық құқықтарының бірі болып табылатындығына байланысты.

Бұдан басқа, «ТЖ туралы» Заңның [23-бабында](#) «ТЖ енгізілген жерде сот төрелігін соттар Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес жүзеге асырады» деп белгіленген. Заң актілерімен бірінші кезекте 2000 жылғы 25 желтоқсандағы [«сот жүйесі және судьялардың мәртебесі туралы»](#) Конституциялық заң қолданылады.

Конституциялық заңның [3-бабының 1-тармағы](#) «Қазақстан Республикасының сот жүйесін Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты, жергілікті және басқа да соттар құрайды...»деп регламенттейді. Бұл ретте «қандай да бір атаумен арнаулы және төтенше соттарды құруға жол берілмейді».

«Төтенше жағдай туралы» заңда да, Конституциялық заңда да сот жүйесіне қол жеткізу құқығын шектеудің қандай да бір мүмкіндігі туралы ережелер және соның салдарынан процесс тараптарының іс жүргізу құқықтарын шектеу туралы ережелер жоқ екенін ерекше атап өткен жөн.

2020 жылдың наурызынан бастап карантиндік шараларға байланысты қазақстандық сот өндірісі онлайн режимге [көшті](#). Азаматтық, әкімшілік және қылмыстық процестердің басым көпшілігі әртүрлі қол жетімді мессенджерлерді (негізінен WhatsApp) пайдалана отырып, табыстылық дәрежесімен қаралады. Осылайша, сот төрелігіне қол жеткізудің физикалық мүмкіндігі интернет байланысының тұрақтылығы мен сапасына тікелей байланысты.

Алайда, бүкіл ел бойынша интернет желісін жаппай өшіру сот төрелігін онлайн режимінде жүзеге асыруға мүмкіндік бермеді, бұл жұмсақтықпен айтқанда, осы кезеңде мыңдаған сот ісін қарауға теріс әсер етті.

Бұл ретте іс жүргізу заңнамасында соттың іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұру құқығын регламенттейтін ережелер қамтылады. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінің (ҚР АІЖК) [273-бабының 1-тармағы 1.1 тармақшасы](#) соттың өз бастамасы бойынша іс жүргізуді тоқтата тұру құқығын белгілейді. Жоғарыда көрсетілгендер еңсерілмес күш іс-әрекеттері туындаған кезде мүмкін болады, бұл, басқалармен қатар, ТЖ енгізу дегенді білдіреді (ҚР АПК 273-бабы).

Осыған ұқсас Ереже Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің (ҚР ҚІЖК) [45-бабы, 1-тармағы, 4-тармақшасында](#) да бар. Соттар іс жүргізуді тоқтата тұру құқығын қолданған жағдайда тиісті ұйғарым шығарылады. Еңсерілмес күш әрекеті аяқталғаннан кейін бұрын тоқтатыла тұрған сот өндірісі процестік мерзімдерін ұзарта отырып, қалпына келтіріледі.

Осылайша, теория бойынша, төтенше жағдай режимі және интернетті ілеспе түрде өшіру соттардың өндірісіндегі көптеген істерге теріс әсер етпеуі керек. Біз тек төтенше жағдай режимі мен интернетті бұғаттау кезінде басталған сот істеріне қатысы жоқ істер туралы айтып отырмыз.

Қазіргі уақытта елде «заңсыз» бейбіт жиналыстарды ұйымдастыруға, өткізуге және/немесе оған қатысуға байланысты әкімшілік баптар бойынша сот процестері көп мөлшерде жүріп жатыр. Бұл ретте сот

талқылаулары процесс тараптарының теңдігі қағидатын бұза отырып өтеді және айқын айыптау сипатына ие.

Жарқын мысал - Өскемендік блогер Александра Осипованың кейсі. Александра Осипова [ҚР ӘҚБтК 488-бабының 7-бөлігіне](#) сәйкес әкімшілік жауапкершілікке тартылды. Интернеттің болмауына байланысты бұл процеске адвокат та, бақылаушылар да, БАҚ өкілдері де қосыла алмады. Бұл ретте сот отырысы полиция бөлімшесінің ғимаратында өтіп, «көшпелі» деп аталды.

«Көшпелі» соттары ұлттық заңнамамен мүлдем реттелмегендіктен, «көшпелі» соттары заңсыз болып табылады.

Сонымен қатар, халықаралық стандарттар, атап айтқанда, [АСҚХП 14-бабы](#) және осы бапқа [№ 32 жалпы тәртіптің](#) ескертулерінде сот отырыстарын сот ғимараттарынан тыс жерде өткізу мүмкіндігі ретінде түсіндіруге болатын ережелер жоқ.

Осылайша, «көшпелі» соттар, оның ішінде ТЖ жағдайында, біздің көзқарасымыз бойынша, мынадай негіздер бойынша заңсыз болып табылады:

- «көшпелі» соттар әділ сот отырысына құқық саласындағы бірде-бір ұлттық нормативтік құқықтық актімен немесе Қазақстан ерікті түрде ратификациялаған халықаралық стандартпен регламенттелмеген;
- полиция бөлімдерінің ғимараттарында «көшпелі» сот отырыстарын өткізу биліктің бөліну принципін бұзады, өйткені соттар атқарушы органдардың аумағында өтеді;
- «көшпелі» соттары жариялылық принципін бұзады, өйткені полиция бөлімдері режимдік мекемелер болып табылады және сәйкесінше олардың аумағы бақылаушылар мен бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдеріне жабық;
- «көшпелі» соттары тараптардың теңдігі принципін бұзады, өйткені сот отырыстары ұсталғандарды әкімшілік жауапкершілікке тартатын полиция органдарының ғимаратында өтеді.

Мұның бәрі ұлттық заңнаманы, сондай-ақ әділ сот процесінің халықаралық стандарттарын тікелей бұзу болып табылады, әсіресе интернет желісін жаппай ажырату жағдайында сот ісін жүргізудің жариялылығы қағидатын қамтамасыз ету мүмкін емес болып табылатынын негізге ала отырып.

Осылайша, мемлекет «көшпелі» сотының атынан Александра Осипованың іс жүргізу құқықтарын шектеді.

Әрине, [«Сиракузалық принциптерге»](#) сүйене отырып, мемлекет адамның немесе қоғамның шұғыл қажеттіліктеріне жауап беретін, заңды мақсаттарға ұмтылатын және сол мақсаттарға сәйкес келетін жағдайларда адам құқықтары мен бостандықтарын шектеуге құқылы.

Бұл жағдайда мемлекет «көшпелі» соттардың тәжірибесі неге енгізілгені туралы нақты түсінік бермейді. Мемлекет азаматтардың іс жүргізу құқықтарын және «көшпелі» соттарды енгізу түріндегі тәуелсіз сот ісін жүргізу қағидаттарын бұзу арқылы кемсітушілікке деген шұғыл қажеттілікті дәлелдеген жоқ.

Осыған байланысты азаматтардың құқықтарын шектеу ерікті сипатта болды деп айтуға болады. Айта кету керек, Александра Осипованың жағдайы оқшауланған емес — «көшпелі» сот отырыстары туралы ақпарат елдің барлық аймақтарынан келеді.

Қорытындылай келе, онлайн режимінде сот жүйесінің жұмыс қағидаттары мен құқық қолдану практикасына қатысты келесі қорытынды жасауға болады.

- Төтенше жағдай режимі мен жалғасып жатқан карантин кезінде қазақстандық сот жүйесі онлайн режиміне берік көшті. Істердің абсолюттік көпшілігін онлайн режимінде қараған кезде сот жүйесі жариялылық, тараптардың теңдігі және басқалары сияқты сот ісін жүргізу қағидаттарына барынша қол жеткізуді қамтамасыз етуге барынша тырысады.
- Төтенше жағдай режимін енгізу және одан кейін интернетті толығымен өшіру сияқты форс-мажор басталған жағдайда, соттар, ең алдымен, сот ісін жүргізудің негізгі принциптерін бұзбау үшін сот ісін жүргізуді тоқтата тұруға іс жүргізу құқығына ие.
- Алайда, «заңсыз» бейбіт жиналыстарды ұйымдастыруға, өткізуге және/немесе қатысуға байланысты әкімшілік баптар бойынша сот процестерін полиция бөлімшелерінде өтетін «көшпелі» соттарды енгізу арқылы қарау кезінде мемлекет азаматтардың әділ сотқа құқығын іс жүзінде бұзады.

Ұсынымдар

Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотына:

• төменгі соттарға әділ сот талқылауына құқық саласындағы ұлттық заңнамаға да, халықаралық стандарттарға да қайшы келетін «көшпелі» соттардың заңсыздығы мен негізсіздігін түсіндіру.

Қазақстан Республикасы Ішкі істер Министрлігіне:

• полиция бөлімшелерінде және министрлікке қатысты басқа ғимараттарда «көшпелі» сот отырыстарын өткізуге тыйым салу, бұл заңсыз және әділ сот ісін жүргізу құқығының қағидаларын және биліктің бөліну принципін бұзады.

Бас прокуратураға:

• «көшпелі» соттардың қызметін заңдылықты сақтау, сот процестері шеңберінде азаматтардың құқықтары мен мүдделерін сақтау тұрғысынан қарау.

Құпиялылық және дербес деректер

Мақала авторы

Руслан Дайырбеков

«Еуразиялық цифрлы қор» ҚҚ

Төменде екі тақырып талданады: Қазақстандағы ТЖ режимі жағдайында дербес деректерді өңдеудің құқықтық ерекшеліктері және азаматтар тап болған телефондарды қарап шығу тәжірибесі.

Қазақстанда ТЖ режимі жағдайында азаматтардың дербес деректерін өңдеудің құқықтық ерекшеліктері

Азаматтардың қауіпсіздігіне елеулі және тікелей қатер төнуіне байланысты, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 5 қаңтардағы Жарлықтарымен елдің жекелеген облыстарында 2022 жылғы 19 қаңтарға дейінгі мерзімге төтенше жағдай енгізілді.

Қазақстандағы тәртіпсіздіктерден кейін билік органдары мен күштік құрылымдардың ғимараттарына шабуыл жасау фактілері бойынша 388 қылмыстық іс қозғалды. Бұл туралы 11 қаңтарда Қазақстан президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың баспасөз қызметі [хабарлады](#). «Республика ІІМ өкілі Президентке дәлелдемелер базасын жинау және тіркеу, оқиғалардың хронологиясын қалпына келтіру бойынша жедел шаралар жүргізіліп жатқанын айтты», — делінген баспасөз қызметінің хабарламасында.

Әрине, жоғарыда аталған «дәлелдемелер базасында» ұлттық бейне бақылау жүйесінің жұмысы аясында жиналған материалдар (бейне суреттер) бар.

«Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасы Заңының [30-1-бабының 1-тармағына](#) сәйкес бейнемониторингтің ұлттық жүйесі ұлттық қауіпсіздікті және қоғамдық құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету міндеттерін шешу үшін бейнесуреттерді жинауды, өңдеуді және сақтауды жүзеге асыратын бағдарламалық және техникалық құралдардың жиынтығы болып табылатын ақпараттық жүйе болып табылатынын еске салу қажет.

«Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 30-1-бабының 3-тармағына сәйкес ұлттық бейнемониторинг жүйесіне міндетті түрде қосылуға жататын объектілер санаттарына мыналар жатады:

- орталық және жергілікті мемлекеттік органдардың бейнебақылау жүйелері;
- террористік тұрғыдан осал объектілерді бейнебақылау жүйелері;
- қоғамдық және жол қауіпсіздігін бейнебақылау жүйелері.

Қазақстан Республикасы [ұлттық қауіпсіздік комитеті төрағасының 2020 жылғы 27 қазандағы №69-КЕ бұйрығымен бекітілген бейнемониторингтің ұлттық жүйесінің жұмыс істеу қағидаларының](#) 12 және 13-

тармақтарына сәйкес бейнемониторингтің ұлттық жүйесінде бейнесуреттерді жинау, өңдеу және сақтау бейнемониторинг жүйесінің деректерін өңдеу орталықтарының аппараттық-бағдарламалық кешендерін және технологиялық платформаларын пайдалана отырып жүргізіледі. Сақтау мерзімі кемінде 7 жылды құрайтын ұлттық қауіпсіздік және қоғамдық құқық тәртібі міндеттерін қамтамасыз ету шеңберіндегі оқиғалар (жағдайлар) бойынша бейнесуреттерді қоспағанда, жүйедегі бейнелерді сақтау мерзімі 30 тәулікті құрайды.

Қазақстанда биометриялық дербес деректерді өңдеу қазіргі уақытта [«дербес деректер және оларды қорғау туралы»](#) Заңның жалпы ережелерімен реттеледі. Фотосуретті немесе бейнені өңдеудің құқықтық жағы туралы мәселеде оларды түсірілген адамның жеке басын анықтау үшін бергенге дейін олар биометриялық жеке деректер емес болып келеді, өйткені оператор жеке басын анықтау үшін пайдаланбайды. Алайда, жүргізілген іс-шаралар аясында жедел-ізвестіру қызметін, анықтау мен тергеуді жүзеге асыратын органдар пайдаланатын бейне кескіндер биометриялық жеке деректер болып саналады, өйткені оларды өңдеудің мақсаты белгілі бір адамның физиологиялық және биологиялық ерекшеліктеріне негізделген жеке басын анықтау болып табылады. 2022 жылғы қаңтардағы тәртіпсіздіктер бойынша істерді тергеу шеңберінде биометриялық дербес деректерді жинау және өңдеу Қазақстанда заң бойынша бейнемониторингтің ұлттық жүйесінің материалдары негізінде дербес деректер субъектісінің келісімінсіз жүзеге асырылуы мүмкін екенін атап өткен жөн, өйткені бұл жағдай «құқық қорғау органдары мен Соттардың қызметін, атқарушылық іс жүргізуді» жүзеге асыруға қатысты.

Сот-медициналық сараптамада және құқық қорғау органдары жүргізген тергеулерде биометриялық технологияларды қолдану демократиялық қоғамда рұқсат етіледі, алайда мемлекет мұндай жүйелермен анықталған адамдарды теріс пайдаланудан қорғау үшін осы технологияларды адам құқықтары үшін қолданудың салдары туралы мәселені мұқият қарастыруы керек. Мемлекет сондай-ақ осы іс-шаралардың адам құқықтары туралы халықаралық және өңірлік конвенцияларда бекітілген халықаралық құқықта көзделген міндеттемелерге сәйкес жүргізілуіне кепілдік беруге тиіс.

Айта кету керек, ТЖ режимі жеке (жеке, отбасылық) өмірге қол сұғылмаушылық құқығын қамтамасыз ету бойынша ҚР ҚІЖК ережелерінің әрекетін жоймайды. ҚР ҚІЖК [16-бабының 3-тармағында](#) «заңда көзделген жағдайларды қоспағанда, адамның келісімінсіз оның жеке өмірі туралы ақпаратты жинауға, сақтауға, пайдалануға және таратуға ешкімнің құқығы жоқ» делінген. Сонымен қатар, ТЖ жағдайында [Заңның 15 бабының «жедел-ізвестіру қызметі туралы»](#), «Азаматтардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін шектейтін заңсыз әрекеттерді пайдалануға» және «жеке өмірге қол сұғылмаушылықты, жеке және отбасылық құпияны қозғайтын мәліметтерді жария етуге» тыйым салатын «жедел-ізвестіру қызметі туралы» нормалары жалғасуда.

Осылайша, төтенше жағдай кезінде дәлелдемелерді тіркеу, сондай-ақ ықтимал қылмыскерлерді сәйкестендіру тек қылмыстық процесс аясында және оған қатысатын адамдарға қатысты жүргізілуі мүмкін. Адамның жеке өмірі туралы ақпаратты жеке өмірге, жеке құпияға және хат алмасу құпиясына қол сұғылмаушылық құқығын қамтамасыз етуге кепілдік беретін қолданыстағы заңнамада белгіленген рәсімдер болған кезде қылмыстық процестің міндеттерін орындау үшін ғана алуға болмайды.

Халықаралық практикаға сәйкес, жеке өмірге араласуға бақылау шараларының заңмен белгіленген шарттарға сәйкестігіне кепілдік беретін рәсімдер болған кезде ғана жол беріледі. Осыған байланысты «ТЖ туралы» Қазақстан Республикасының Заңы азаматтардың жекелеген құқықтары мен бостандықтарын, оның ішінде жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығын шектеуге жол береді. Алайда, бұл шектеулер, осы Заңның [17-бабына](#) сәйкес ТЖ-ны енгізуге негіз болған мән-жайлардан туындаған жағдайда жүзеге асырылуға тиіс және Қазақстан Республикасы ратификациялаған адам құқықтары саласындағы халықаралық шарттарға қайшы келмеуге тиіс.

Жедел-ізвестіру қызметі туралы қазақстандық заңнама байқаудың рұқсат етілген рәсімдері мен шарттарын нақты айқындамайды — онда қылмыстық қызмет туралы болжамды жоққа шығаратын объективті деректер анықталған бойда ақпарат жинау тоқтатылатынына кепілдік жоқ. Қылмысқа қарсы күрес, оның барлық жақсы мақсаттарымен бірге, адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғаудан бас тартудың салдары болмауы керек. Қазіргі уақытта жүргізіліп жатқан

және қылмысқа қарсы күрес жөніндегі ұсынылып отырған кез келген саясат оның жеке өмірге қол сұғылмаушылығы үшін салдарларына бағалау жүргізуді көздеуі тиіс. Бұл саясат пен технологиялар жеке өмірге қауіп-қатерді жеңілдетуді қалай қамтамасыз ететіні туралы ақпаратты қарастыруға және ұсынуға мүмкіндік береді. Құқық қорғау органдарының өз салдарлары бойынша болжамды және қоғамдық мүдделерге сәйкестігі тұрғысынан мұқият тексерілуге тиіс мәліметтерді сақтауы мен пайдалануының ішкі құқықтық базасын әзірлегені жөн.

Халықаралық құқыққа сәйкес, жеке өмірге қол сұғу құқығы абсолютті емес, бірақ бұл құқықты жүзеге асыруға кез-келген араласу заңдылық, пропорционалдылық және қажеттілік қағидаттарына сәйкес келуі керек деп танылған. Бұдан басқа, мемлекет шешетін араласу өз кезегінде АСҚХП ережелеріне, мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келуі және нақты жағдайларда негізді болуы тиіс заң негізінде ғана жасалуы мүмкін. Кез келген мұндай араласу нәсіл, тіл, дін, ұлттық немесе әлеуметтік шығу тегі, саяси және өзге де наным-сенім белгісі бойынша немесе халықаралық құқықта көзделген кез келген өзге де себептер бойынша кемсітушілік болмауға тиіс (АСҚХП, 2 (1) және 26-баптар). БҰҰ-ның жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығы туралы мәселе жөніндегі арнайы баяндамашысы әлемнің бірқатар елдерінде лайықты өмір сүруге және жеке адамның еркін, кедергісіз дамуына жалпыға бірдей негіз қалаушы құқық белгіленгенін және жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығының бұзылуы осы құқыққа теріс әсер етуі мүмкін екенін [атап](#) өтті. [Адам құқықтары мен АСҚХП жалпыға бірдей декларациясының](#) кіріспелерінде адам отбасының барлық мүшелеріне тән қадір-қасиетті және олардың тең және ажырамас құқықтарын тану бостандықтың, әділеттіліктің және жалпыға ортақ бейбітшіліктің негізі болып табылады делінген.

Биометриялық деректерді дұрыс пайдаланбау осы құқықтарға қауіп төндіруі мүмкін. Мұндай деректерді теріс пайдалану тиісті құқықтық рәсімге құқықтар үшін, оның ішінде кінәсіздік презумпциясына құқық үшін және қылмыстық айыптауды қарауға байланысты басқа да құқықтар үшін елеулі тәуекелдер тудыруы мүмкін (АСҚХП 9, 14-б.). Сонымен қатар, мұндай деректерді қажеттілік пен пропорционалдылық қағидаттарын сақтамай жаппай жинау өзі жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығын бұзу болып табылуы мүмкін (АСҚХП 2 (3) - б.).

Заңды мақсат және тиісті іс жүргізу кепілдіктері болған кезде мемлекетке жеткілікті түрде интрузивті қадағалауды жүзеге асыруға рұқсат етіледі; алайда мемлекет мұндай араласудың бір мезгілде қажетті және нақты тәуекелге мөлшерлес екенін дәлелдеуге міндетті. Жаппай немесе «үздіксіз» бақылау бағдарламалары, егер олар заңды мақсатқа қызмет етсе және жалпыға қол жетімді құқықтық режим негізінде бекітілген болса да, «еркін» деп санауға болады.

1978 жылғы 6 қыркүйектегі [Klaas & others v Germany](#), 1988 жылғы 12 шілдедегі [Schenk v Switzerland](#) шешімдерінде жеке өмірге рұқсат етілген араласу туралы мәселені шешу кезінде қақтығыстағы мүдделерді — іс бойынша шындықты орнатуға деген қоғамдық қызығушылықты және жеке өмірдің құпиялылығын сақтауға деген жеке қызығушылықты байланыстыру қажет екендігі айтылды. Мұндай ұстанымды Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық Сот бірқатар соңғы шешімдерде растайды: «Азаматтарға жасырын бақылау жүргізу құқығы Конвенцияға сәйкес демократиялық институттарды сақтау үшін қатаң қажет болған кезде ғана рұқсат етіледі»; «бақылаудың қандай жүйесі қабылданса да, теріс пайдаланушылыққа қарсы барабар және тиімді кепілдіктер болуы керек».

Ұсынымдар

- Төтенше жағдай режимі аяқталғаннан кейін жедел-ізвестіру қызметі нәтижесінде жиналған, жеке адамның жеке өміріне, ар-намысы мен қадір-қасиетіне қатысты мәліметтердің, егер оларда заңмен тыйым салынған іс-әрекеттер жасағаны туралы ақпарат болмаса, жойылуын қамтамасыз ету және жедел-ізвестіру қызметі туралы қолданыстағы заңнама нормаларына сәйкес осы деректерді қандай да бір басқа мақсаттар үшін пайдалануға жол бермеуге кепілдік беру қажет.

- Ұлттық бейнемониторинг жүйесін жеке өмірге қолсұғылмаушылықты қорғауға қатысты жеткілікті кепілдіктерді қамтамасыз ету тұрғысынан тексеру және деректерді өңдеумен байланысты тәуекелдерді бағалау ұсынылады (атап айтқанда, бақылау бейнесуреттерін жинауды, өңдеуді және сақтауды жүзеге асыратын ұлттық бейне мониторинг жүйесінің кез келген бағдарламалық және техникалық құралдарын пайдалану басталғанға дейін деректерді қорғауға қатысты әсерді бағалау арқылы).

• Осал топтарға қатысты деректерді қорғау үшін қосымша шаралар қабылдау ұсынылады.

• Азаматтық қоғам ұйымдарын, ұлттық құқық қорғау институттарын, деректерді қорғау басқармасын тарту арқылы инклюзивтік тәсілдерді көтермелеу ұсынылады.

Төтенше жағдай кезінде телефондарды тексеру: жеке өмірге қол сұғу немесе қажеттілік шаралары

Мақала авторы

Мухамеджанова Дана

университет КазГЮУ

[Қазақстан Республикасының «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Заңына сәйкес](#) Қазақстанда дербес деректер саласын реттеу жүзеге асырылады. Бұл Заң жеке деректермен және оларды қорғаумен байланысты процестер туралы негізгі ережелерді анықтайды.

Қазақстанда ТЖ жағдайында уақытша шектеу шаралары қабылданды. Шектеулердің бір бөлігі қоғамдық тәртіпті және аса маңызды мемлекеттік объектілерді, сондай-ақ халықтың тыныс-тіршілігін және көліктің жұмыс істеуін қамтамасыз ететін объектілерді қорғауды күшейтуге қатысты болды. Қозғалыс еркіндігі де шектелді. [«ТЖ туралы» Заңның 15-бабына](#) сәйкес жеке басты куәландыратын құжаттарды тексеруге, жеке басын тексеруге, заттар мен көлік құралдарын тексеруге жол берілді. Қарап-тексеруді жүзеге асырған қызметкерлер қызметінің заңдылығын егжей-тегжейлі түсіну үшін Қазақстанның қолданыстағы заңнамасына жүгіну қажет.

[ҚІЖК-нің 219-бабы. «Тексеру».](#)

Қылмыстық құқық бұзушылық іздерін және өзге де материалдық объектілерді табу және анықтау, оқиға жағдайын анықтау және іс үшін маңызы бар мән-жайларды анықтау мақсатында сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам жергілікті жерді, үй-жайларды, нәрселерді, құжаттарды, тірі адамдарды, мәйіттерді, жануарларды қарап-тексеруді жүргізеді. Қарап-тексеруді жүзеге асыратын адамның нұсқаулары осы тергеу әрекетіне барлық қатысушылар үшін міндетті.

Сондай-ақ, [тексерудің жалпы ережелеріне](#) қатысты кейбір бөліктерге назар аудару керек:

• тексеру барысы мен нәтижелерін тіркеп тұратын ғылыми-техникалық құралдарды қолдану арқылы, ал осы баптың 13 және 14-бөліктерінде көзделген жағдайда куәгерлердің қатысуымен жүргізіледі.

[«Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары туралы»](#) ҚР Заңының 6 бабына сәйкес:

• ішкі істер органдары өз құзыреті шегінде мемлекеттік күзетуге жататын объектілерде өткізу режимін қамтамасыз ету кезінде адамдарды, олардың заттарын, Көлік құралдарын тексеріп қарауды жүргізуге міндетті.

ҚР ҚІЖК [«тінту мен алуды жүргізу тәртібі» 254-бабына сәйкес:](#)

• тінту мен алуды сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам дәлелді қаулы бойынша жүргізеді. Тінту жүргізу, сондай-ақ оларда бар [мемлекеттік құпияларды](#) немесе [заңмен қорғалатын өзге де құпияны](#) қамтитын құжаттарды, заттарды, ақпаратты алу туралы қаулыға тергеу судьясы санкция беруге тиіс.

ҚР ҚІЖК «тексеру» деген ұғымды қамтымайды, онда басқа ұғым бар — «жеке тінту».

ҚР ҚІЖК [«жеке тінту» 255-бабына](#) сәйкес:

• жеке басын тінту келесі жағдайлардың бірі болған кезде тергеу судьясының арнайы қаулысы мен санкциясыз жүргізілуі мүмкін:

1. егер осы кодекстің [254-бабының](#) талаптары сақтала отырып тінту жүргізілетін үй-жайдағы немесе өзге де адам іс үшін маңызы болуы мүмкін құжаттарды немесе нәрселерді өзінде жасырады деп пайымдауға жеткілікті негіздер болса;
2. егер ол адамды ұстау немесе оны қамауға алу кезінде жүргізілсе. Бұл жағдайда жеке басын тінту куәгерлердің қатысуынсыз жүргізілуі мүмкін.

Адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттарға қатысты, жалпы алғанда, «төтенше жағдай» кезінде халықаралық құжаттарда бекітілген құқықтар мен бостандықтардан уақытша ауытқуға жол беріледі, оны [«ерекше және ең ауыр жағдайларда ғана ақтауға»](#) болады.

Қазақстанда 6 қаңтардан бастап [әлеуметтік желілерде](#) полиция органдары тарапынан телефонның ішіндегісін тінту мен тексеруге ұшыраған азаматтардың көптеген шағымдары пайда бола бастады. Мысалы, осындай бір кейс туралы Instagram әлеуметтік желісіндегі [«Алматы шағымдары»](#) аккаунты жазды.

12 қаңтарда Facebook әлеуметтік желісінде қазақстандық Ербол Избасаров Қазақстан Республикасының Президентіне белгілі бір «М» азаматының құжаттарын тексеру және полиция қызметкерлерінің оның көлік құралын тінту фактісіне байланысты жүгінді. Ербол Избасаров өзінің жеке мүлкін тексеруді егжей-тегжейлі сипаттаған «М» айғақтарын айтып берді, оның барысында ұялы телефонның мазмұнын көрсетуді сұрады. «М» телефонынан ашық интернет көздерінен алынған бейне митингтер табылды. Сонымен қатар, өтініште азамат құқық қорғау органдарының өкілдері тарапынан қорқытып алушылық пен өмірге қауіп төнгендігі туралы айтты. Бопсалауды растау Kaspi қосымшасы арқылы ақша аударымының скриншотын бекіту болды. Адвокатпен және құқық қорғау секторының өкілдерімен кеңескеннен кейін, бопсалаған адам полиция департаментіне жүгінді. Избасаров лауазымындағы Қазақстандықтардың пікіріне сүйенсек, бұл бопсалаудың жалғыз оқиғасы болған жоқ.

Жоғарыда айтылғандай, [«Төтенше жағдай туралы» Заңның 15-бабының 3-тармағы](#) аясында жеке тұлғалардың жеке басын куәландыратын құжаттарын тексеруге, жеке басын тексеруге, олардың заттарын, Көлік құралдарын тексеруге жол беріледі. Алайда полиция ұялы телефонның мазмұнын тексеруге құқылы емес, өйткені телефонда жеке өмірдің құпиясын құрайтын ақпарат болуы мүмкін. Сондай-ақ, жеке хат алмасу, суреттер мен бейнелер отбасылық құпия мен коммерциялық құпия туралы ақпаратты қамтуы мүмкін.

PR және SMM саласында жұмыс істейтін журналист [Ольга Чечулинаны](#) полиция қызметкерлері 4 және 5 қаңтарда өткен митингілерден ұялы телефонда фотосуреттер мен бейнематериалдар болғаны және stories-ті өзінің Жеке Instagram аккаунтында жариялағаны үшін ұстады. [The Village Kazakhstan](#) полиция қызметкерлерінің тінту жүргізгенін, аудиожазбаларды тыңдағанын, жалпы және жеке чаттардағы митингілер туралы барлық ескертулерді суретке түсіргенін мәлімдейді.

Қаңтардағы оқиғалар кезіндегі тәртіпсіздіктер кезінде ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және елдегі тұрақтандыру үшін мемлекеттің шектеулер қабылдауы қажет екендігі айқын болды. Алайда, бұл тексерулер мен тексерулер жүргізетін уәкілетті тұлғалардың лауазымдық өкілеттіктерін асыра пайдаланудың бастапқы нүктесі бола ала ма?

2022 жылғы 15 қаңтарда Президент [кеңес](#) өткізді, оның барысында сындарлы жағдайларда күш органдарының іс-қимылын үйлестіру жөніндегі жаңа нормативтік базаны әзірлеу жөнінде талап қойылды. Кеңестен кейін ішкі істер министрі Ерлан Тұрғымбаев полиция органдарына деген сенімді қалпына келтіру шараларын ұйымдастыру бөлігінде азаматтардың полиция қызметкерлерінің әрекеттеріне келіп [түскен шағымдарын мұқият тексеру](#) туралы өз қауіпсіздік департаментіне тапсырма берді. Министр азаматтардың ұялы телефондарын олардың келісімінсіз немесе соттың санкциясы болмаған кезде тексеруге, сондай-ақ тексеруге тыйым салынғанын ресми түрде мәлімдеді. Азаматтардың ұялы телефондарды негізсіз тексеру фактілері бойынша полиция қызметкерлерінің іс-әрекеттеріне келіп түскен шағымдардың мониторингі азаматтардың жүгінуі үшін сенім телефондарының нөмірлері мен нұсқаулықтарды жіберу арқылы ұйымдастырылды.

Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық соттың тәжірибесі де ерікті араласудан қорғаудың мысалы бола алады (АҚЕС). Catt v. The United Kingdom ісінде сот бейбіт наразылыққа қатысты кез-келген қылмыс үшін ешқашан сотталмаған белсенді адамның деректерін сақтау белгілі бір тергеу мақсаттары үшін міндетті немесе қажет емес деп тапты, сондықтан оның жеке өміріне құқығын бұзу ретінде қарастырылды.

Қазақстанда ТЖ режимі 2022 жылғы 5 қаңтардан 19 қаңтарға дейін енгізілді. Бірақ іс жүзінде режимді ұзақ уақыт қолданудың және адам құқықтарынан ауытқудың мысалдары бар, олар негізсіз ұзаққа созылды.

Осы жағдайға негізделген негізгі тұжырымдар

- Әлеуметтік медианы бақылау қатаң бақылауда болуы керек. Құқық қорғау органдары мен мүдделі қоғамдастық арасындағы тұрақты диалогты қоса алғанда, техникалық бақылауды пайдалану ашық болуға тиіс.
- Азаматтық құқықтардың сақталуын қоғамдық бағалау жүргізілуі керек. Билік органдары төтенше жағдай кезінде қол жетімді және ықпал ету тетіктері бар уәкілетті адамдар тарапынан заңсыз әрекеттер жағдайлары үшін жауап беруі керек. Ұялы телефонның мазмұнын және жеке іздеуді ерікті тексеруден зардап шеккендерді қорғау құралдары мен құралдарын қолдану қажет.
- Онлайн бақылау технологиялары бейбіт наразылық акцияларын жоспарлау мен ұйымдастыруды немесе жеке тұлғалардың зорлық-зомбылықсыз саяси топтарға қатысуын алдын-ала бақылау үшін пайдаланылмауы керек.

Ұсынымдар

- Төтенше жағдай режимі кезінде жеке өмірге өз бетінше араласу қаупін тудыратын жағдайларды болдырмау қажет.
- Заңмен белгіленген тексеру және тінту ережелерін, егер олардың, пропорционалды және кемсітпейтініне сенімді болған жағдайда, қолдану.
- Жеке өмірге қол сұғылмаушылықты қорғауға қатысты жеткілікті кепілдіктерді қамтамасыз ету тәртібінің жүйелі мониторингін жүргізу.
- Тексеру кезінде жиналған деректердің жойылуын қамтамасыз ету керек және ТЖ режимінен кейін дереу бұл деректерді басқа мақсаттарда пайдалануға жол бермеу керек.

Бизнес, интернет және адам құқықтары

Мақала авторы

Арсен Әубәкіров

«Human Rights Consulting Group» ҚҚ

Құқықтық тұрғыдан алғанда, байланыс операторлары бизнес субъектілері ретінде іске асырған интернетті бұғаттау мен өшірудің шектеулерін негіздеу төтенше жағдай режимін енгізу болды — алдымен жекелеген аймақтарда, содан кейін бүкіл ел бойынша — терроризмге қарсы операцияны өткізу туралы, сондай-ақ [«Байланыс туралы» Заңның](#) ережелерін хабарландыру болды. Осылайша, телекоммуникациялық технологиялар саласына да, экономиканың басқа секторларына және тауарлар мен қызметтердің түпкілікті тұтынушыларына ауқымды цифрландыру аясында да залал келтірілді. Ағымдағы жағдайларда масштабты бағалау мүмкін емес, мысалы, [Forbes инсайдерлік ақпараты](#) бойынша Kcell шығындары шамамен 1 миллиард теңгені құрады. [NetBlocks](#) пайдаланатын [әдістеме](#) бойынша жалпы шығын [500 миллион АҚШ долларын](#) құрауы мүмкін.

Интернетті өшіруге қатысты түсіндірмелерді цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі (ҚР ЦДИАӨМ) Бағдат Мусин ұсынды, ол «Интернетке қолжетімділікті шектеу

террористік топтардың іс-қимылдарын үйлестіру және жоспарлау үшін байланыс құралдарын пайдаланумен байланысты» деп [айтты](#).

Айта кету керек, байланыс операторлары пайдаланушыларды хабардар етпеді және интернетті бұғаттау және өшіру себептері туралы бұқаралық ақпарат құралдарында ресми мәлімдеме жасаған жоқ.

Бизнестің жүрі және мемлекетпен ынтымақтастығы

Байланыс операторлары және онлайн қызмет көрсетумен байланысты басқа бизнес талаптарды орындауға шоғырланды және мемлекеттік органдармен ауқымды ынтымақтастық көрсетті. Бұл ретте қызметті пайдаланушылар іс жүзінде толық ақпарат ала алмады және негізінен Президент Тоқаев пен министр Мусин атынан ҚР ЦДИАӨМ-нен қабылданған шаралар туралы ресми ақпаратты кешігіп білді.

2022 жылғы 8 қаңтарда министр желіге қолжетімділік болмаған кезде азаматтардың өмірін жеңілдетуге бағытталған бірқатар шаралар туралы [хабарлады](#).

- Интернеттің толық ажыратылуына қарамастан, кейбір ресурстарға қол жеткізу мүмкіндігінше тәулік бойы қамтамасыз етілетін механизм жасалды. «Басқа өмірлік маңызды қызметтерге қол жеткізу мәселесі» қарастырылды.
- Президенттің тапсырмасы бойынша барлық пайдаланушыларға байланыс операторларымен 200 SMS және 300 минуттық қоңырауларға тегін топтаманы таратуға уәде берілді.
- «Байланыс операторларымен тығыз жұмыс істеудің арқасында» азаматтар мемлекеттен «Akorda» (президент әкімшілігі) атынан, сондай-ақ тікелей операторлардан SMS-хабарламалар арқылы хабардар етулер мен жаңалықтар ала бастады.

10 қаңтарда Бағдат Мусиннің [хабарлауынша](#), төтенше жағдай кезінде байланыс операторларымен және банктермен бірлесіп халықты қолдау шаралары ұсынылды, соған сәйкес:

- «Қазақтелеком» АҚ жеке тұлғаларға 2022 жылғы қаңтарда телеком-қызметтерді төлеу мерзімін кешіктіргені үшін өсімпұл есептеуді тоқтатты, сондай-ақ «қосымша төлемсіз қалалық ұялы телефонға 1000 минутқа пакет берді»;
- «Қазақтелеком» АҚ мен Beeline-ның барлық тіркелген интернет пайдаланушыларына

теледидар мен ойын-сауыққа тегін қолжетімділік ашылды;

• Beeline байланыс операторының және Kaspi, Halyk және Homebank банктерінің мобильді қосымшасында «Мемлекеттік жаңалықтар» айдары ашылды, онда ТЖ режимі, коменданттық сағат туралы хабарламалар және басқа да ресми өтініштер көрсетілді, бұл оларды іс жүзінде БАҚ-қа айналдырды.

Бұдан басқа, кейбір банктер 2022 жылғы 5 қаңтардан 19 қаңтарға дейін кредиттер мен басқа да қарыздар бойынша мерзімі өткен өсімпұлдарды есептемейтінін [хабарлады](#).

13 қаңтарда ҚР ЦДИАӨМ ҚР Бас прокуратурасымен бірлесіп Алматы және еліміздің басқа да қалаларындағы оқиғалар орындарынан смартфондардан, авторегистраторлардан және сыртқы бақылау камераларынан цифрлық материалдарды (фото, аудио және видео) жинауға арналған [сайттың](#) іске қосылғаны туралы [хабарлады](#).

Сонымен қатар, Telegram-да Қазақстаннан пайдаланушылар үшін жүздеген ргоху-серверлер жаппай таратылды (мысалды [мына](#) жерден көруге болады). Айта кету керек, оңтайлы шешімдермен қатар, бұл пайдаланушылардың жеке хат-хабарларының құпиялылығына қауіп төндіруі мүмкін, өйткені дербес деректерді жинау үшін күмәнді ргоху-серверлері дереккөзсіз тарату арқылы алға жылжуы мүмкін.

Жеке компаниялар Қазақстан үшін тұтастай және арнайы Telegram үшін бұғаттауларды айналып өту тәсілдерін жеке әзірлей бастады. Мысалы, TOR тегін жеке браузері Қазақстан үшін жеке арналарды бөліп көрсетті.

Technodom компаниясының өкілі Ермек Жақыпжановтың айтуынша, жақында елімізде жаппай хабарландыру olx.kz сияқты сайттарында сатылымға шыққан тауарлардың заңдылығын анықтау үшін тұрмыстық техниканы тексеру [қызметі](#) пайда болады, бұл ақпарат халық үшін маңызды, өйткені заттарды интернеттен сатып алғанда, олар қаңтар айындағы оқиғалар кезінде ұрланған тауарларға тап болуы мүмкін, бұл бірқатар құқықтық салдарға әкелуі мүмкін. Шешімді интернетке шығатын құрылғыларға кеңейту керек, өйткені мұндай тауарлар бірінші кезекте ұрланған және айтарлықтай сұранысқа ие. Бұл, ең алдымен, интернетке шығатын мобильді құрылғыларға қатысты тиімді болуы мүмкін,

өйткені құлыптау құрылғының IMEI нөмірі бойынша жүзеге асырылады.

Қорытынды

Жергілікті бизнес қаңтар айындағы оқиғаларда ұлттық заңнамаға сәйкес әрекет етті және мемлекеттік органдардың нұсқауларын толығымен орындады. Цифрлық ортада адам құқықтарын қамтамасыз ету мәселелерінде дербес субъект ретінде бизнес мемлекетпен жұмыс жасауда ашықтық танытпады, сондай-ақ ҚР ЦДИАӨМ-мен жабық коммуникациялардың қорытындылары бойынша кейбір техникалық шешімдерден және қызметтерді пайдаланушылар үшін өтемақылардан басқа өз бастамаларын белгілемеді.

Сонымен бірге, елден тыс жерде жұмыс істейтін бизнес әлеуметтік бағдарланған, мобильді және тез бейімделіп, өз шешімдерін қарапайым пайдаланушыларға халықаралық ҰЕҰ арқылы және тікелей, әсіресе ақпаратқа қол жетімділікті сақтау үшін (бұғаттауды айналып өту), сондай-ақ құпиялылықты қамтамасыз ету үшін (бақылау үшін техникалық шектеулер) ұсынды. Бұғаттауды айналып өтудің тексерілмеген арналары арқылы өткен деректердің қауіпсіздігіне және болашақта жаңа жаппай тарап кету мүмкіндігіне қатысты мәселе қалады.

Ұсынымдар

- Мемлекет ПӘ, БП, ҰҚК, ІІМ және ҚР Үкіметі атынан 2022 жылғы қаңтардағы оқиғалар негізінде интернетті бұғаттауды және байланысты өшіруді қолданудың тиімділігі туралы қорытындыны көпшілік алдында ұсынсын.
- Мемлекет атынан ЦДИАӨМ, ҚР ҰҚК және байланыс операторлары коммуникациялар рәсімдерін айқындасын және нақтыласын, сондай-ақ 2022 жылғы қаңтар айының басынан бергі оқиғалар аясында өзара тіркелген барлық коммуникацияларды (хаттар, сұрау салулар, хабарламалар және кездесулер хаттамалары) ресми түрде жарияласын.

Интернетке қол жеткізуді шектеу және интернетті бұғаттау және өшіру тәжірибесі бойынша ұлттық заңнама нормаларынан бас тарту. Пайдаланушыда трафик және техникалық ақаулар болмаған жағдайда ҚР ЦДИАӨМ және байланыс операторлары тұлғасында мемлекет халықтың құқықтары мен мүдделерінің барлық спектрін сақтау үшін интернетсіз қолжетімділік мүмкіндігін қарастыру қажет болатын мемлекеттік, сондай-ақ жеке немесе қоғамдық әлеуметтік маңызды ресурстар мен сервистердің тізбесін анықтауы қажет.

• Байланыс операторлары шынайылықты арттырып, қызметтерді пайдаланушыларды өздерінің коммуникация арналары (push-хабарламалары мен жаңалықтары бар қосымшалар, SMS) арқылы барынша егжей — тегжейлі түсіндірмелері мен негіздемелері бар ықтимал және нақты бұғаттаулар немесе ажыратулар туралы хабардар ету тетігін жақсартуы қажет.

• Барлық стейкхолдерлерге интернетке қол жеткізу құқығын қорғау жөніндегі, сондай-ақ әртүрлі пайдалану және кеңінен тарату мақсаттары бар бағдарламалар, қосымшалар түрінде тексерілмеген техникалық шешімдерді пайдалану кезінде құрылғылардан дербес деректердің, хат-хабарлардың және басқа да жеке ақпараттың ықтимал таралып кетуіне байланысты құпиялылық құқығын іске асыру жөніндегі ақпараттандыруды кеңейту қажет.

• Telegram пайдаланушыларына ргоху серверлерінің тізімін тазалап, киберқауіпсіздік мамандары мен мамандандырылған ұйымдар ұсынған ең сенімділерін қалдыруды ұсынады.